

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:

В. о. зав. кафедри
к.ю.н., доцент Черних Є.М.

«___» _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр»
на тему: «Проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних
з втручанням у приватне спілкування»

Студента економіко-правового
факультету

спеціальності 081 Право
освітнього ступеня «Магістр»

Гондак Тараса Юрійовича

Науковий керівник:

Хараберюш Іван Федорович

доктор юридичних наук,

професор

Рецензент:

Безруков Д. В., майор поліції, начальник

відділу превенції Центрального відділу

поліції ГУНП в Донецькій області

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«___» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ	8
1.1 Поняття, сутність та види негласних слідчих (розшукових) дій за чинним кримінально-процесуальним законодавством України	8
1.2 Правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.....	18
1.3 Зарубіжний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.....	29
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	41
2.1. Підстави та порядок отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування	41
2.2. Організація проведення та використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.....	55
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. ДОТРИМАННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ, ЩОДО ЯКИХ ПРОВОДЯТЬСЯ НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ	71
3.1. Процесуальні способи контролю і нагляду за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування	71
3.2. Гарантії забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.....	81
Висновки до розділу 3.....	91
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дослідження визначається особливою значущістю окремої групи основних прав і свобод особистості, специфікою яких є спрямованість на забезпечення таких важливих аспектів приватного життя кожної людини, як таємниця, приватна інформація, різні відомості про приватне життя людини.

Згідно ст. 3 Конституції України 1996 року, людина, її права і свободи є найвищою цінністю, а їх визнання, дотримання і захист - обов'язок держави. Конституція України, визнаючи необхідність розширення свободи особистості і посилення її правової охорони, законодавчо закріпила право кожного на недоторканність приватного життя (ст. 29) і неприпустимість збору, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без його згоди (ч. 2 ст. 32). Однак в сучасну епоху істотно змінюються різні аспекти взаємин людини і суспільства. З одного боку, демократизація суспільних процесів веде до визнання необхідності розширення свободи особистості і посилення її правової охорони. З іншого - розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет дозволяють фіксувати і швидко поширювати найрізноманітнішу інформацію про життя людини, тим самим втручаючись в його сферу індивідуальності, приватності.

Саме безпека людини під час приватного спілкування є досить широким пластом проблематики в будь-якій державі, оскільки убезпечити людину від протиправних посягань у будь-якій галузі права фактично неможливо, а безпека прямо залежить від дотримання прав та свобод людини.

Все це змушує по-іншому поглянути на проблему, яка потребує вивчення стану дотримання прав людини під час приватного спілкування у сфері кримінального провадження. Актуальність цього питання в даний час обумовлена фактором науково-технічного прогресу, який надає реальні

можливості для використання в кримінальному процесі, криміналістиці і оперативно-розшуковій діяльності різноманітних, якісно інших засобів і методів фіксації слідів злочину.

Ступінь наукової розробки теми. Проблема технічної озброєності співробітників правоохоронних органів на всіх етапах боротьби зі злочинністю завжди приковувала увагу наукових і практичних працівників. Аналіз останніх досліджень показує, що питання становлення інституту негласних слідчих дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування поки що недостатньо вивчається, хоча дослідження даних проблем стає все більш активним серед таких науковців, як Ю.П. Аленін, О.В. Баганець, О.М. Бандурка, О.Е. Діденко, І.І. Когутич, В.Т. Маляренко, Д.М. Мірковець, М.М. Михеєнко, В.В. Назаров, В.Т. Нора, В.Д. Пчолкін, Є.Д. Скулиш, В.І. Сліпченко, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та інших. Однак, розглядаючи норми КПК України, яким передбачено новий процесуальний порядок проведення слідчих дій, та зважаючи на вже існуючі тенденції захисту прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, ці проблеми потребують більш глибокого вивчення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

Предмет дослідження – процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в поглибленні наукових знань і комплексному дослідженні процесуального порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

- дослідити поняття, сутність та види негласних слідчих (розшукових) дій за чинним кримінально-процесуальним законодавством України;
- проаналізувати правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування;
- розглянути зарубіжний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування;
- встановити підстави та порядок отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування;
- розглянути організацію проведення та використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування;
- визначити процесуальні способи контролю і нагляду за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування;
- висвітлити гарантії забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Методи наукового дослідження. Теоретичну основу роботи становить діалектичний метод пізнання, який забезпечив вивчення теоретико - правових засад негласних слідчих (розшукових) дій за чинним кримінально-процесуальним законодавством України. Формально-юридичний метод дозволив здійснити огляд зарубіжного досвіду проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. За допомогою методу системно-структурного аналізу було досліджено підстави та порядок отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. За допомогою методу інтегрального аналізу вивчено процесуальні способи контролю і нагляду за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

Системно-функціональний метод застосовувався для визначення гарантій забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Наукова новизна отриманих результатів. В ході дослідження, керуючись методами системно-структурного аналізу, були розглянуті та визначені процеси та явища пов'язані, по-перше, з встановленням теоретико-правових засад проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування; по-друге, особливості організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування та використання їх результатів у кримінальному провадженні; і по-третє, визначення проблем дотримання прав і законних інтересів осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування.

У процесі написання роботи проведено аналіз наявних в кримінально-процесуальній науці сучасних уявлень про правову природу і суть слідчих дій, визначено їх співвідношення з НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. На основі цього визначено комплекс обов'язкових гарантій забезпечення прав людини на приватне спілкування, у своїй сукупності характерних лише для НСРД та запропоновано формулювання його поняття.

Вперше, спираючись на теоретико-правові важелі, було запропоновано необхідність створення цілісної організаційно оформленої системи заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина під час здійснення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, в основу якої покладені фактори, що визначають підхід до конструювання даної системи, виділені: які мають загальне значення (політичний, економічний), які надають більш конкретний безпосередній вплив (ідеологічний, соціально-психологічний, моральний, організаційно-управлінський, в тому числі правовий).

Обґрунтована позиція, що гарантії забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, характеризує діяльність органів законодавчої влади, органів, наділених правом здійснювати НСРД, органів контролю та нагляду, спрямовану на створення системи забезпечення щодо захисту, охорони та відновлення порушених прав особистості в умовах застосування спеціальних сил і засобів для вирішення завдань боротьби зі злочинністю, отримання інформації про події або дії, що створюють загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані у науково-дослідній сфері – положення та висновки кваліфікаційної роботи можуть бути основою для подальшої розробки механізму проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування; а також у навчальному процесі при розробці спецкурсу «Основи оперативно-розшукової діяльності»; вивченні курсу «Кримінально-процесуальне право України» та інших курсів і спеціальних курсів у навчальному процесі юридичних навчальних закладів.

Апробація дослідження. Основні положення, результати дослідження, висновки і рекомендації були представлені в рамках ІХ Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (Маріупольський державний університет, 19 травня 2020 р., с. 28-31).

Структура дослідження визначена метою і завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (95 найменувань). Обсяг основної частини роботи становить 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

1.1 Поняття, сутність та види негласних слідчих (розшукових) дій за чинним кримінально-процесуальним законодавством України

Злочинність як соціальне явище найтісніше пов'язане з економічними процесами, що відбуваються в Україні. Проявляючись у все більш організованих формах, вона активно протистоїть соціальному і правовому впливу на неї з боку держави і правоохоронних органів. Виникнення раніше невідомих видів злочинів, в тому числі вчинених за допомогою сучасних технічних засобів і технологій, диктує необхідність використання в правозастосовній практиці органів внутрішніх справ новітніх досягнень науки і техніки.

Одним з найважливіших кроків на шляху реформування правоохоронної системи України стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК України) [1], який набрав чинності 20 листопада 2012 року. Настільки радикальна і швидкоплинна реформа судочинства обумовлена тією обставиною, що попередній кримінально-процесуальний закон вимагав кардинального, а не «косметичного» оновлення, суттєвого вдосконалення і приведення у відповідність з міжнародними стандартами в галузі кримінального процесу, що виявилось неможливим без перегляду багатьох процесуальних інститутів, розробки якісно нових нормативних засад розслідування злочинів. Природно, що зміни, внесені новим законом, зумовлюють необхідність детального дослідження і доктринального тлумачення його положень, а якісно нові

процесуальні інститути, наприклад, негласні слідчі дії, вимагають особливої уваги.

Система слідчих дій з прийняттям нового КПК України в 2012 отримала нове дихання, поповнившись новими слідчими діями, які до цього регламентувалися в основному в якості оперативно-розшукових заходів. Актуальність проблеми полягає в тому, що в змішуванні кримінально-процесуальної діяльності та оперативно-розшукової роботи існує певна небезпека, яка криється, як в гарантуванні прав і свобод людини, так і в забезпеченні належної оцінки доказів.

Незважаючи на «юність» нового Кримінального процесуального кодексу України (а до його прийняття - відповідного законопроекту), питанням регламентації негласних слідчих (розшукових) дій та перспективам реалізації законодавчих новел було присвячено ряд наукових заходів, зокрема науково-практична конференція «Забезпечення законності в діяльності органів попереднього слідства і дізнання» (м. Луганськ, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.А. Дідоренка, 26 березня 2012 року), круглий стіл «Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України» (м. Київ, Національна академія внутрішніх справ МВС України, 7 жовтня 2011 року), науково-практична конференція «Теоретичні і практичні проблеми кримінального судочинства» (м. Донецьк, Донецький юридичний інститут МВС України, 26 жовтня 2012 року), ряд семінарів і симпозіумів.

Значний внесок у висвітлення питань, що стосуються поняття, сутності та порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, внесли В.І. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Р.В. Корякін, Н.І. Курочка, А.І. Литвинчук, Е.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, Д.І. Нікіфорчук, В.Т. Нор, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, Г.П. Серета, Л.Д. Удалова, Л.В. Черечукіна, В.А. Черков, А.М. Чістолінов, В.І. Шакур, Р.Н. Шехавцов, Н.Є. Шумило та інші вчені. У той же час, навряд чи можна говорити про те, що наявний рівень наукового

опрацювання негласних слідчих дій є адекватним і достатнім для правильної реалізації нових вимог кримінального процесуального закону на практиці. Саме тому розгляд поняття, сутності негласних слідчих дій і порядку їх проведення є актуальним для української юридичної науки, що спеціалізуються на порівняльно-правових дослідженнях в сфері кримінального судочинства.

Перш ніж проаналізувати поняття «негласні слідчі дії», слід відзначити, що термін «негласний» не був звичним і прийнятним для ідеології кримінального процесу до 2012 року. У КПК України 1960 року цей термін не вживався. Навпаки, кримінальний процес асоціювався з принципом гласності й відкритості. Тому в тогочасному законодавстві не було місця для НСРД як різновиду слідчих дій. Таку «негласну діяльність» регулював Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]. Відповідно, не існувало наукових досліджень, що були б присвячені НСРД. Нині КПК України передбачає інститут НСРД, які є різновидом слідчих дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, що передбачені КПК України (ч. 1 ст. 246). Головне процесуальне завдання яких полягає в отриманні нових доказів або перевірку вже отриманих доказів.

Отже, почнемо з того, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні регулюється такими нормативними актами:

По-перше, таким нормативним актом є безумовно Кримінальний процесуальний кодекс України. У зв'язку із специфікою таких слідчих дій, в Кримінальному процесуальному кодексі України їм присвячена окрема глава під номером 21. Разом із тим, порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій регламентований не лише главою 21.

Відповідно до ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих чи розшукових дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за деяким винятком випадків.

Тобто, такі слідчі дії проводять без відома особи, щодо якої їх вчиняють. КПК передбачає повідомлення як осіб, чиї права були тимчасово обмежені під час вчинення негласних слідчих дій, так і підозрюваного і його захисника про проведення цих дій, причому у письмовій формі. Таке повідомлення надсилають протягом 12 місяців після їх завершення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Кримінальний процесуальний закон України у ч. 1 ст. 246 не дає чіткого визначення поняття негласних слідчих (розшукових) дій, а лише зазначає, що вони є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Відповідно ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Виходячи з аналізу зазначених положень КПК України слід дійти висновку, що негласними слідчими (розшуковими) є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів, або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Негласність проведення слідчих (розшукових) дій виражається в тому, що вони здійснюються приховано не лише від осіб, злочинна діяльність яких документується, але й від усіх інших суб'єктів, що не приймають безпосередньої участі у її провадженні. Розголошення відомостей щодо факту та результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій може відбуватися під час ознайомлення сторонами з його матеріалами, на судових стадіях кримінального провадження під час розгляду його матеріалів, або ж у порядку, визначеному ст. 253 КПК України, з метою повідомлення осіб, щодо яких провадилися негласні слідчі (розшукові) дії [3, с.183].

У новому КПК передбачено такі види негласних слідчих дій:

1. Втручання у приватне спілкування: аудіо – і відеоконтроль особи; арешт, огляд і вилучення кореспонденції; отримання інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; отримання інформації з

електронних інформаційних систем. Слід зазначити, що втручання у приватне спілкування особи можливо лише за ухвалою слідчого судді і не допускається щодо спілкування підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або виправданого із захисником або священнослужителем.

2. Обстеження публічно недоступних місць, житла та іншого майна. Публічно недоступними місцями є такі, куди неможливо увійти або неможливо перебувати на правових підставах без згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

3. Встановлення місця розташування радіоелектронного засобу.

4. Спостереження за особою, річчю або місцем.

5. Аудіо – і відеоконтроль місця.

6. Контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка або закупівля, слідчий експеримент, імітація обстановки злочину).

7. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного аналізу.

8. Використання конфіденційної співпраці.

9. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (особою, яка виконує спеціальне завдання щодо участі в групі або організації або учасником такої організації, який співпрацює зі слідством на основі конфіденційності) [4, с.221].

Другим нормативним актом, який регулює порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні є Закон України «Про державну таємницю» [5]. Так, ч.8 ст. 11 вказаного Закону встановлено, що рішення про віднесення інформації до державної таємниці, приймається державним експертом з питань таємниць. Такі рішення підлягають реєстрації Службою безпеки України та є підставою для формування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Відповідно до ч.1 ст. 12 Закону України «Про державну таємницю», Звід відомостей, що становлять державну таємницю, формує Служба безпеки України на підставі рішень державних експертів з питань таємниць. Звід

відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом голови Служби безпеки України №440 від 12.08.2005 року є невід'ємною частиною Закону України «Про державну таємницю», оскільки саме в цьому Законі наявне посилання на нормативний акт, в якому встановлено які саме відомості віднесені до державної таємниці. Співробітники правоохоронних органів України систематично порушують положення Закону України «Про державну таємницю» під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальних провадженнях, про що мова піде нижче.

Третім нормативним актом, який регулює порядок проведення негласних слідчих розшукових дій в кримінальному провадженні є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», статтею 8 якого встановлені права оперативних підрозділів на участь в негласних слідчих (розшукових) діях.

Також, даним Законом встановлюється, які саме підрозділи правоохоронних органів відносяться до оперативних підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (стаття 5 Закону). Окремим документом, який регламентує порядок проведення НСРД є Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, Міністра внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністром Фінансів України, Міністром юстиції України 16.11.2012 року №114/1042/516/1199/936/1687/5 [6]. В цій Інструкції керівництво низки правоохоронних органів для своїх підлеглих розробили порядок проведення НСРД. Разом із тим, дана Інструкція, відповідно до ч.2 ст. 1 КПК України не є частиною Кримінального процесуального законодавства України і відповідно не може бути використана прокурором для доведення допустимості доказів в суді.

Крім того, дана інструкція може бути використана захисником в кримінальному провадженні для доведення протиправної поведінки

співробітника правоохоронного органу під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, який допускає порушення інструкцій свого керівництва.

Отже, аналіз нормативно-правової бази показав, що негласні слідчі (розшукові) дії це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, спрямовані на збирання, перевірку та дослідження фактичних даних в конкретному кримінальному провадженні, і які проводяться в разі крайньої необхідності, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом.

Методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій - це сукупність пошукових, дослідницьких, організаційних, практичних прийомів, в тому числі із застосуванням технічних засобів, що дозволяють в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом, тобто в разі крайньої необхідності, що є певною гарантією від повального їх застосування, а тим самим і досить частого обмеження прав людей.

Що стосується наукових досліджень, безпосередньо присвячених проблемам проведення НСРД, у тому числі й тих, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування, слід відзначити, що вказана проблематика наразі розроблена лише в окремих наукових дослідженнях.

Так, у науковій публікації Р.І. Благути «Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення» проаналізовано поняття, правові підстави проведення НСРД, висвітлено дискусійні питання щодо співвідношення категорії ОРЗ та НСРД, суб'єктів цих дій та правової регламентації їхнього проведення для досягнення мети кримінального провадження [7].

Іншу достатньо ґрунтовну роботу із досліджуваної проблематики «Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні» підготував М.А. Погорецький. У ній, на підставі аналізу норм КПК України, підзаконних правових актів, матеріалів практики та наукових джерел висвітлено окремі проблемні питання провадження НСРД та внесено пропозиції щодо їхнього вирішення [8].

В.В. Павловський у дисертаційному дослідженні дійшов висновку, що новий інститут НСРД як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування потребує постійного вдосконалення як процесуальна форма, з урахуванням практики його застосування, так і вдосконалення організаційно-тактичних засад його реалізації у правозастосовний процес [9, с. 22]. Розглянуті окремі проблемні питання, а також шляхи, що запропоновані для їхнього вирішення, можуть бути використані у цьому напрямі.

Дослідження окремих аспектів правового регулювання інституту НСРД у чинному законодавстві України з позиції їхнього практичного застосування було проведено І. Іваненком, який зазначає, що КПК України встановлюється коло суб'єктів, які мають право ініціювати клопотання про проведення НСРД [10].

В.О. Шерудило у дисертаційній роботі наголосив на тому, що правомірне, ефективне проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, у процесі кримінального провадження – це новий вид реалізації повноважень посадових осіб під час досудового розслідування, який має відбуватися відповідно до кримінального процесуального законодавства. Таким НСРД притаманні усі їх специфічні ознаки: юридичний характер; здійснення виключно державою; правоохоронна спрямованість; негласна форма проведення; обмеження переважно сферою боротьби зі злочинністю; наявність триєдиної мети, якою є захист людини – суспільства – держави [11, с. 194].

А.В. Шило у дисертаційному дослідженні дійшов висновку, що відомості, отримані в результаті проведення НСРД, є різновидом

кримінальної процесуальної інформації, особливість правової природи якої відображується у низці характерних рис: (а) специфічні (негласні) умови отримання; (б) захищеність грифом секретності; (в) підвищений (подвійний) рівень захисту окремих блоків інформації; (г) особливий режим захисту від незаконного розголошення та нецільового використання; (д) монополія сторони обвинувачення в отриманні та визначенні доказової належності; (е) складність отримання; (є) поліфункціональність у використанні [12].

Однією з перших робіт після прийняття КПК України 2012 року та впровадження ним нового інституту НСРД є посібник В.А. Колесника «Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення» [13], в якому розглядаються кримінально-процесуальні й пов'язані з ними криміналістичні питання щодо поняття та сутності НСРД як окремого інституту процесуальних дій, що здійснюються під час досудового розслідування. Розкриваються загальні вимоги до підготовки, проведення, процесуального оформлення НСРД, питання їхньої класифікації та умови й особливості завдань, порядку, тактичних прийомів проведення окремих з них і використання отриманих результатів у кримінальному провадженні. Приділено увагу забезпеченню прав та інтересів осіб, щодо яких проводяться НСРД, та збереження державної таємниці під час використання в доказуванні отриманих матеріалів. Розкриваються питання сутності й значення матеріалів ОРД, що використовуються в інтересах кримінального провадження, співвідношення їх з результатами проведення НСРД і тактичних прийомів використання результатів ОРД під час досудового розслідування [14, с.31-32].

Викликає безсумнівний інтерес монографія М.В. Багрія та В.В. Луцика, в якій вперше після прийняття КПК України 2012 року і відповідно до ст. 246 цього Кодексу надано поняття НСРД як різновиду СРД, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, що передбачені КПК України [15, с. 152]. Автори акцентували

увагу на основних ознаках таких дій, а саме на негласності, неочевидності, прихованості. Прихованість таких дій стосується: а) об'єктів, щодо яких вони проводяться (осіб, груп, організацій, щодо яких вони проводяться); б) осіб, які в них не беруть участь, у тому числі й співробітників слідчих і оперативних підрозділів (навіть якщо вони мають відповідний допуск).

Основним напрямом використання результатів НСРД, як слушно відзначають М.В. Багрій та В.В. Луцик, є здобуття доказової інформації та подальше її використання для доказування винуватості особи (осіб) у вчиненні злочину. Цей напрям повністю відповідає меті проведення таких дій та розкриває потенціал зазначених засобів кримінально-процесуального доказування. Використання результатів НСРД можливе і в рамках розслідування іншого кримінального провадження. Використання результатів НСРД для прийняття окремих процесуальних рішень передбачає наявність права або обов'язку в особи, яка здійснює досудове розслідування, відповідно до чинного законодавства прийняти рішення [15, с. 153].

Продовженням плідної наукової діяльності вищезгаданих авторів стала монографія «Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід» [16], в якій досліджуються поняття, правова природа НСРД, аналізуються особливості процесуального порядку їх проведення та засоби, що використовуються під час їх проведення. Особлива увага приділяється характеристиці окремих видів НСРД як пов'язаних, так і не пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Проведено дослідження негласного отримання інформації у кримінальному процесі окремих зарубіжних країн.

Слід також звернути увагу на роботу С.Р. Тагієва, яка присвячена дослідженню теоретичних і практичних проблем проведення НСРД у кримінальному судочинстві України, в якій визначено правову природу НСРД у кримінальному судочинстві; надано кримінально-процесуальну характеристику; досліджено їхню класифікацію за нормативними та доктринальними критеріями [17].

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок про те, що визнання процесуальної природи негласних слідчих (розшукових) дій та подальша їх систематизація за науково обґрунтованими підставами сприятиме одноставному їх розумінню, відмежуванню від оперативно-розшукових заходів та застосуванню в практиці розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, що вчиняються з використанням замаскованих і прихованих способів, у тому числі й організованими злочинними групами та організаціями.

Наразі у вітчизняній науці немає комплексних ґрунтовних дисертаційних досліджень, які були б присвячені проведенню НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, в рамках кримінальної процесуальної діяльності, що в свою чергу зумовлює потребу провести ґрунтовне теоретичне осмислення, з розв'язанням кримінальної процесуальної проблеми проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

1.2 Правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування

Право людини на недоторканність особистого (приватного) життя - є одним з фундаментальних прав людини, що визначається Конституцією України [18] і міжнародними нормативно-правовими актами в галузі прав людини – Загальна декларація прав людини [19] (далі – ЗДПЛ), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод людини [20] (далі – КЗПЛ) та ін. Резолюцією ПАРЄ № 428 (1970 рр.) визначено, що приватність є «правом жити своїм особистим життям з мінімальним стороннім втручанням».

Зокрема, згідно зі ст. 12 ЗДПЛ «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і

репутацію. Кожна людина має право на захист від подібного втручання чи посягань». Стаття 8 КЗПЛ також проголошує право людини на приватність і зазначає, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і таємниці кореспонденції».

Право на приватність є комплексним правом, включає в себе територіальну, комунікаційну, інформаційну, фізичну приватність. Згідно ст. 30 Конституції України захищає недоторканність житла (територіальну приватність), ст. 31 - таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (комунікаційну приватність), ст. 32 передбачає заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (інформаційна приватність), а ст. 28 передбачає заборону піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим дослідженням (фізична приватність).

Обмеження прав особистості, задекларованих статтями 30, 31, 32 Конституції України, здійснюється в установлених законом випадках і за рішенням суду. Спираючись на конституційні положення, КПК регламентує підстави і порядок втручання в приватне спілкування і в ст. 258 встановлює загальні принципи здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням права людини на приватність.

Особисте життя можна визначити як фізичну і духовну сферу, підконтрольну самій людині, тобто сферу, захищену від зовнішнього спрямованого впливу. Конфіденційність («правейсі») означає певну якість життя, визначається реальною можливістю людини здійснювати автономію і свободу в тій сфері життя, яка може вважатися «приватною». Цей термін може вживатися і щодо права людини на автономію і свободу приватного життя, права на захист від втручання в нього інших людей, органів влади, громадських організацій та державних установ. У США терміном «правейсі» позначають різні аспекти особистого життя людини: його індивідуальні особливості, сферу особистих відносин, інтимного життя, звичок, стану здоров'я, утримання поштових, телеграфних повідомлень і т.д.

Частина 1 ст. 258 КПК, спираючись на конституційні положення, вказує, що ніхто не може зазнавати втручання в приватне спілкування без визначення слідчого судді. Отже, кримінальна процесуальна вимога частини першої ст. 258 КПК України, якою заборонено будь-кому втручатися у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, стосується порядку здійснення усього кримінального провадження. Якщо будь-яка процесуальна дія передбачатиме необхідність чи ймовірність допущення втручання у приватне спілкування, то прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на втручання у приватне спілкування. Таке втручання полягає в отриманні співробітниками правоохоронних органів доступу до змісту спілкування як інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома. Зазначене означає, що під час досудового розслідування правомірне втручання в приватне спілкування є можливим лише у формі проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Здійснення слідчим, прокурором чи за їх дорученням співробітниками уповноважених оперативних підрозділів інших процесуальних дій, результатом яких може бути втручання у приватне спілкування, слід визнавати грубим порушенням законодавчих вимог і розцінювати як незаконне обмеження конституційних прав особи. Результати такого незаконного втручання підлягають негайному знищенню і не можуть використовуватись в доказуванні або з будь-якою іншою метою.

Кримінальним процесуальним законом України передбачено види негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, що можуть бути здійснені під час проведення досудового розслідування і потребують отримання дозволу слідчого судді. Такі процесуальні дії включені до параграфу другого Глави 21 КПК України.

Для розуміння сутності проблеми важливим є усвідомлення того, що слід вважати «спілкуванням» і яке спілкування відносимо до «приватного», оскільки лише «приватне спілкування» розглядається в КПК України як таке,

що підлягає захисту від втручання під час здійснення кримінального провадження.

Відповідно до частини третьої ст. 258 КПК України спілкуванням є передавання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Отже, спілкування – це дія за значенням слова «спілкуватися», що означає підтримувати взаємні стосунки, діловий, дружній зв'язок із ким-небудь; розуміти одне одного [21, 1368]. Спілкуванням визнається передавання інформації (даних) у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Приватність даних полягає у їх доступності лише власнику або обмеженій групі користувачів [21, 1110]. При цьому мова в кримінальному процесуальному законі йде не про спілкування людей як приватних, не офіційних осіб, а про приватний, з обмеженням від доступу сторонніх людей обмін відомостями як між приватними, так і між офіційними, службовими особами. Зміст такого спілкування позбавлений ознаки приватності за його належністю до однієї з форм власності. І тому дозвіл слідчого судді має бути наданий на втручання у приватне спілкування не лише приватних осіб, а й будь-яких пересічних громадян, офіційних, службових осіб, які розраховують на приватність свого спілкування з іншими людьми

В.Г. Гончаренко, В.Т. Нор, М.Є. Шумило, досліджуючи питання підготовки й проведення негласних слідчих (розшукових) дій вказали на те, що спілкування є приватним, якщо під час його здійснення інформація передається, сприймається іншою особою й зберігається за таких фізичних та юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб [22, 572]. Відсутність застереження з боку законодавця щодо можливої обізнаності будь-кого із

сторони спілкування про факт втручання в нього означає, що втручанням у приватне спілкування слід вважати кожний факт, який вказує на те, що будь-хто із учасників такого спілкування не знав про доступ під час спілкування сторонніх осіб до його змісту. Порухення прав такого учасника приватного спілкування полягає в тому, що він позбавлений можливості своєчасно відмовитися від спілкування і не брати в ньому участі з огляду на наявну або й уявну загрозу його інтересам.

Достатніми для здійснення під час досудового розслідування втручання у приватне спілкування приводами можна вважати: отримання слідчим, прокурором у передбаченому законом порядку даних про те, що інформація, яка складатиме зміст приватного спілкування, з певним рівнем ймовірності може містити відомості про обставини, які мають значення для кримінального провадження; дані про те, що можливість отримання відомостей про зміст приватного спілкування може бути забезпечена тільки шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які допускають втручання у приватне спілкування.

Ч. 4 ст. 258 встановлює, що втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Кожному з різновидів втручання у приватне спілкування законодавець присвятив низку норм, урегулював підстави та основи порядку їх застосування (ст.ст. 260-264 КПК України). Велика кількість негласних слідчих (розшукових) дій, слідуючи логіці розподілу гл. XIX на параграфи, можна умовно розділити на дві окремі групи. До першої із зазначених груп відносяться: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262); зняття інформації з транспортних

телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264). Зазначена сукупність дій охоплюється такою новою для процесуального законодавства України категорією як «втручання в приватне спілкування». Новаторський характер зазначеної категорії дозволяє зробити припущення про доцільність більш детального розгляду слідчих дій даного виду.

Аудіо-, відеоконтроль, виходячи з положень ст. 260 КПК України, слід визначити як різновид втручання в приватне спілкування, тобто дію, яка проводиться без відома підконтрольної особи на підставі постанови слідчого судді, у випадках, якщо є достатні підстави думати, що розмови цієї особи або інші звуки, руху, дії, пов'язані з його діяльністю або місцем знаходження, можуть містити відомості, що мають значення для досудового розслідування.

Автори одного з науково-практичних коментарів КПК України відзначили, що шляхом аудіо-, відеоконтролю особи може здійснюватися спостереження за діями і розмовами окремих осіб в житловому чи іншому володінні особи, а також в інших приміщеннях або в інших місцях [23, с.660]

Інші дослідники відзначають, що особливістю даної слідчої дії є те, що вона проводиться із застосуванням аудіо-, відео пристроїв в публічно недоступних місцях [22, с.574].

Порядок проведення відповідних НСРД детально урегульовано Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні». У пункті 1.11.2. цієї Інструкції визначено, що аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо [24, п. 1.11.2].

На жаль, закон чітко не визначив сферу і межі застосування такого методу збирання інформації. Судячи з усього, ця слідча дія може проводитися скрізь, де може перебувати сама людина. Людина існує в

певному просторі і часі, що є важливим для юридичного процесу. Така досить скромна і розпливчата регламентація зазначеної слідчої дії, навряд чи може відповідати як потребам практики, так і критеріям теорії.

Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262) - вид втручання в приватне спілкування, яке застосовується в разі, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція (листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передачі інформації) конкретної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, що мають значення для досудового розслідування, а також містити речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263) полягає в проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також отриманні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, які передаються по каналах зв'язку.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264) - пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі, або її частинах, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, власника або власника, яке здійснюють на підставі постанови слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі, або її частини, що має значення для певного досудового розслідування.

До другої із зазначених вище груп негласних слідчих (розшукових) дій відносяться такі дії, як: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою (ст. 268); спостереження за особою, річчю або

місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); контроль за вчиненням злочину (ст. 271) і його форми (контрольована поставка; контрольована і оперативна закупівля; спеціальний слідчий експеримент; імітація обстановки злочину), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Слід окремо відзначити положення ст. 270 нового КПК України, що формулює ще одну слідчу дію під назвою «аудіо-, відеоконтроль місця». У цій статті зазначається: «аудіо-, відеоконтроль місця може проводитися під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів і здійснюється шляхом прихованої фіксації інформації за допомогою аудіо-відеозапису, всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, користувача або присутніх в цьому місці осіб, за наявності інформації про те, що розмови і поведінка людей в цьому місці, а також інші події, які відбуваються, можуть містити інформацію, яка має важливе значення для кримінального провадження.

Як бачимо, тут аудіо-, відеоконтроль місця практично знову ж в свій зміст включає приховану фіксацію не тільки самого місця (це навряд чи мало б сенс - хіба що інопланетян зафіксувати), скільки «розмови і поведінку людей в цьому місці, а також інші події», що по суті перетворюється в аудіо, відеоконтроль особи. Але така слідча дія вже допустима тільки в публічно доступних (громадських) місцях.

Будь-яка регламентована законом дія повинна відповідати як здоровому глузду, так і сучасним вимогам європейських стандартів до «якості» закону, до його «передбачуваності» і зрозумілості.

Фактично в законі названі три слідчі дії, які мають як єдиний об'єкт дослідження і предмет пізнання (діяння - дії або бездіяльності особи в певному просторі і часі), так і єдиний метод дослідження – візуальне спостереження, що супроводжується технічним документуванням. Вони

відрізняються хіба лише особливостями місця (публічно-доступне чи ні) і рівнем технологічності.

З іншого боку, регулювання всіх трьох з цих заходів здійснено таким чином, що їх виробництво не стає досить прозорим і передбачуваним, не містить надійних і в достатній мірі необхідних гарантій проти сваволі.

Законодавча регламентація будь-яких слідчих дій повинна включати наступні елементи: предмет слідчої дії, суб'єкти і учасники, методи дослідження, зміст слідчої дії, місце і час його здійснення, спосіб і порядок провадження, особливості документування, гарантії прав людини.

Нагадаємо, що згідно зі ст. 19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах компетенції та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України».

Сама ж ідея створення процесуальних форм для візуального спостереження за людиною і технічного документування його діяльності не є новою.

В юридичній літературі вже висловлено і обґрунтовано думку, що безпосереднє візуальне спостереження за людиною в певному просторі і часі може стати процесуальною формою отримання доказів, включено. в систему слідчих дій [25, с.617].

В.М. Тертишніков до прийняття нового КПК України пропонував доповнити кримінально-процесуальний закон статтею «Безпосереднє спостереження і технічне документування» [26, с.114].

Відштовхуючись від висловлених пропозицій та узагальнюючи їх з урахуванням досвіду європейських країн, сучасних потреб практики і тенденцій законодавчого процесу, В.Г. Уваров пропонує в КПК України виокремити окремий інститут слідчих дій «Безпосереднє спостереження і технічне документування юридично значущих фактів», де б були закріплені такі положення:

1. Безпосереднє спостереження і технічне документування юридично значущих фактів - це ініціативна діяльність правоохоронних органів по виявленню та попередженню злочинів, отриманню та фіксації доказової інформації, необхідної для виконання завдань кримінального судочинства.

2. Слідчий або за його дорученням оперативні працівники підрозділів, уповноважені проводити детективну роботу, з метою виявлення, розкриття або припинення тяжких або особливо тяжких злочинів або отримання необхідної інформації і забезпечення умов для успішного затримання підозрюваного на місці злочину, фіксації обставин і доказів їх здійснення, отримання та фіксації даних про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій, а також інформації в інтересах забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави, за наявності можливості і крайньої необхідності, здійснюють аудіо-, відеоконтроль людей або окремих місць - візуальне спостереження конкретних подій, фактів або дій окремих осіб, а також технічне документування досліджуваних при цьому фактів.

3. Аудіо-, відеоконтроль людей або окремих місць здійснюється шляхом безпосереднього або опосередкованого, виконуваного за допомогою відеокамери або іншої техніки, візуального спостереження, супроводжуваного технічним документуванням юридично значимих фактів.

4. Аудіо-, відеоконтроль людей або окремих місць може бути здійснено в будь-яких місцях, крім житла громадян та інших приватних володінь, а також на території підприємств, установ і організацій та інших об'єктів, якщо це тягне розголошення секретної інформації. Виключення можливе лише відповідно зі згодою мешканців житлових приміщень або власників об'єктів приватної власності.

5. Аудіо-, відеоконтроль людей або окремих місць здійснюється за постановою слідчого судді, а в невідкладних випадках на протязі не більше 72 годин на підставі санкції прокурора. При безпосередньому виявленні злочину аудіо-, відеоконтроль людей або окремих місць здійснюється за

рішенням слідчого або оперативного працівника підрозділу, уповноваженого здійснювати оперативно-розшукову діяльність, але не більше ніж 48 годин, після закінчення яких належить повідомити прокурора і отримати дозвіл на провадження даної слідчої дії слідчого судді або припинити його провадження.

Отже, під негласними слідчими (розшуковими) діями, пов'язаними з втручанням у приватне спілкування слід розуміти групу процесуальних дій, основними ознаками яких є: можливість отримання в результаті їх провадження доказів, вказівка в кримінально-процесуальному законі підстав і процесуального порядку їх провадження, проведення їх тільки уповноваженими особами.

Узагальнивши вищенаведене, можна сформулювати такі умови проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування:

1. Юридичною підставою для проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування повинен бути реальний конфлікт приватного інтересу збереження таємниці спілкування і більш значущих публічних інтересів державної безпеки, суспільної безпеки («громадського спокою»), економічної безпеки держави («економічного добробуту країни»), запобігання заворушенням, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту прав і свобод інших осіб.

2. Втручання у приватне спілкування повинно бути «необхідним», тобто в кожному випадку має бути доведено, що без обмеження права на спілкування, шкода заподіяна громадським інтересам буде завдана неминуча.

3. Втручання у приватне спілкування має бути передбачено національним законом, при цьому в національному законі повинні бути чітким і вичерпним чином зазначені підстави такого обмеження. Втручання у приватне спілкування може бути здійснено тільки за рішенням компетентного судового органу.

4. Втручання у приватне спілкування не може бути абсолютним - воно може здійснюватися протягом строго певного часу, законодавчо повинні бути встановлені заходи судового контролю за даним втручанням.

1.3 Зарубіжний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування

В епоху глобалізації та розвитку інформаційного суспільства, класичне право на приватність набуває дедалі більшого значення, а його порушення набувають нових форм і проявів.

Особливу увагу слід звернути на важливість врахування зарубіжного досвіду кримінальної процесуальної регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Держави, розташовані на пострадянському просторі, одне за одним включають в нові або оновлені кримінально-процесуальні кодекси (далі - КПК) розділи, присвячені провадженню так званих спеціальних (негласних) слідчих дій [27; 28; 29; 30]. Робочий етап цих дій по збиранню доказів по суті складають оперативно-розшукові заходи. Правда, в першому із зазначених кодексів - прийнятому в 2002 році КПК Литовської Республіки - відповідні процедурні правила були включені не в розділ, присвячений провадженню слідчих дій, а в главу 12 «Інші заходи процесуального примусу» (вони знаходилися поряд з затриманням, приводом, отриманням зразків, вилученням, дактилоскопуванням та ін.). У 2003 році розділ, присвячений негласним діям, був включений в КПК Естонської Республіки, а в 2005 р в КПК Латвійської Республіки.

Приклад прибалтійських країн виявився переконливим для юристів і законодавців інших, сусідніх з Україною держав. У 2012 р інститут негласних слідчих дій впроваджений в новий КПК Республіки Молдова. Щодо КПК Грузії слід вказати на обставини, які не завжди приймаються до уваги вітчизняними авторами. У проекті КПК цієї держави - він прийнятий в 2009 р - містилася гл. 16 «Таємні слідчі дії», проте за результатами дискусій

було прийнято рішення в остаточний варіант Кодексу її не включати. Тим не менш, через 5 років, в 2014 р названа глава (гл. 16.1) в повному обсязі отримала в ньому закріплення.

І ще про принципові зміни 2012 року: розділ 8 КПК Естонської Республіки «Збирання доказів шляхом проведення оперативно-розшукового заходу» - ст. 110-122 був виключений з глави 3 «Доказування» і замінений самостійною главою 3.1 «Оперативно-розшукові заходи» - ст. 126.1 - 126.17.

Тенденція до включення в кримінально-процесуальне законодавство спеціальних слідчих дій отримала підтримку і в інших державах. У 2014 р відповідні перетворення були реалізовані в новому КПК Республіки Казахстан, а в 2017 р - в КПК Киргизької Республіки (введений в дію з 1 січня 2019 г.).

В даний час глава «Спеціальні слідчі дії» включена в проект КПК Республіки Вірменія (його прийняття очікується в 2020 р). Таким чином, на пострадянському просторі кодекс цієї держави виявиться дев'ятим, в якому детективна діяльність повномасштабно впроваджена в кримінальне судочинство. Розширення арсеналу органів і осіб, які здійснюють досудове провадження, отримало реалізацію і в кримінально-процесуальному законодавстві Росії. Тим більше що до спеціальних слідчих дій в КПК РФ примикають (а точніше - уособлюють їх) процедури, передбачені статтями 185 «Накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення, їх огляд і виїмка», 186 «Контроль і запис переговорів» і 186.1 «Отримання інформації про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями». На специфіку названих дій звертають увагу й інші автори. С.Б. Россинський пропонує називати їх процесуальними комбінаціями [31, с. 296 - 301], В.Ю. Стельмах - тактико-спеціальними діями [32, с. 54]. Незважаючи на заперечення ряду представників наукової спільноти проти тенденції «перетворення оперативно-розшукових заходів в слідчі» [33], перераховані дії міцно вкоренилися у кримінально-процесуальному законодавстві Росії і довели право на існування в слідчій і судовій практиці.

В низці країн (США, Італія, Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина тощо) під час здобуття відомостей «прихованого» характеру використовується термін «негласне розслідування». Дана термінологія почала використовуватися й в країнах колишнього СРСР, у т.ч. в Україні. Цей термін передбачає проведення «прихованих», «негласних», «таємних» кримінально-процесуальних дій в межах розслідування злочинів уповноваженими органами на підставі вмотивованого рішення, а здобуті результати використовують в доказуванні на рівні з гласними (відкритими).

Аналіз зарубіжного законодавства показує, що спецслужби в останні десятиліття отримують додаткові повноваження, які чітко прописуються в спеціальних правових актах (прикладом може служити законодавство Франції). У Європі Франція є загальновизнаною родоначальницею класичного континентального змішаного кримінального процесу, який був прийнятий багатьма європейськими державами [34; 35; 36,]. Введено цей тип процесу зі вступом в силу в 1808 р Кодексу кримінального розслідування Франції. У контексті дослідження відзначимо, що особливе значення для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування французької поліції мали положення ст. 10 Кодексу кримінального розслідування Франції 1808 року, згідно з яким під час здійснення дізнання префекти департаментів і префект паризької поліції мали право особисто або через чинів судової поліції приймати будь-які передбачені законом дії, необхідні для розкриття злочинів і викриття винних [37, с. 3]. Ці положення отримали свій подальший розвиток в Кримінально-процесуальному кодексі Франції 1958 г. [38; 39, с. 20], в якому проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування отримали детальну нормативно-правову регламентацію. Так, ст.ст. 706-73, 706-74 названого Кодексу містять перелік особливо небезпечних злочинів, по яким може проводитися судовою поліцією з дозволу суду за зверненням прокурора (ст.ст. 706-75-706-79-1) моніторинг (ст. 706-80), інфільтрація (ст.ст. 706-81-706-87), перехоплення телефонних

переговорів, листування за допомогою засобів телекомунікації (ст. 706-95), відео або аудіоконтроль переговорів або інших дій в певному місці (ст. 706-96), перехоплення даних, містяться в комп'ютерних системах (ст.ст. 706-102-1-706-102-6) [40].

Практично аналогічним чином сформована нормативно-правова регламентація проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування поліцією в Австрії. Секція 4 глави 8 КПК Австрії 1975 р присвячена спостереженню, таємному розслідуванню і фіктивним угодам, а секція 5 глави 8 містить нормативно-правову регламентацію перехоплення біржових повідомлень, моніторингу письмових повідомлень між особами, відомостей про доставку повідомлень (§ 135 КПК Австрії), оптичного і акустичного спостереження за особою (§ 136 КПК Австрії). Відповідно до § 137 КПК Австрії негласні акти розслідування, передбачені § 136 КПК Австрії в невідкладних випадках, пов'язаних із захопленням заручника, загрозою його життю, можуть проводитися за рішенням співробітників кримінальної поліції, у всіх інших випадках по розпорядженням державного прокурора на підставі санкції суду [41].

Кримінально-процесуальний кодекс ФРН 1987 року також містить перелік слідчих (розшукових) дій поліції, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, які здійснюються нею з дозволу суду за зверненням прокурора в разі вчинення певних в ст.ст. 98а, 100а, 100с, 110а Кримінально-процесуального кодексу ФРН тяжких та особливо тяжких злочинів. Такими діями є: накладення арешту і виїмка поштово-телеграфної кореспонденції (ст. 99), контроль телекомунікацій (ст. 100а), аудіо-візуальний моніторинг місця (житла) (ст. 100с), встановлення місцезнаходження мобільного радіотерміналу (ст. 100і), використання таємних агентів для розкриття злочинів (ст. 110а), спостереження поліції за особою, транспортним засобом (ст. 163f) [42].

КПК ФРН (параграфи 99, 100) встановлює порядок здійснення контролю і виїмки телеграфно-поштової кореспонденції, дозвіл на

проведення яких може надавати як суд, так і прокурор (у невідкладних випадках). Закріплений вичерпний перелік злочинів, при розслідуванні яких допускається контроль телефонних розмов. Тільки за рішенням суду або прокурора (як виняток) можливе використання конфіденційного співробітництва та проникнення негласного співробітника в недоступні місця. Дозвіл на здійснення спостереження надається виключно відносно підозрюваного за умови, що по-іншому неможливо отримати докази або встановити місцезнаходження [43].

Аналізуючи зарубіжне законодавство, можна зробити висновок, що в Україні враховано найбільш прогресивний світовий досвід в правовому регулюванні використання в досудовому розслідуванні негласних форм і методів отримання інформації про підготовлюваний або вчинений злочин.

Зокрема, в новому КПК України представлений найбільш широкий спектр негласних засобів доказування, в порівнянні з процесуальним законодавством більшості європейських країн. Невелике порівняльне дослідження можна провести на прикладі КПК Молдови, Латвії, Грузії, оскільки процесуальна модель досудового розслідування злочинів в цих країнах подібна до тієї, що представлена в новому КПК України.

У Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Молдови 2003 р. в ст. 132-2 (частина 5 «Спеціальна розшукова діяльність») зазначено, що з метою розкриття і розслідування злочинів здійснюються такі спеціальні розшукові заходи:

1) з дозволу судді по кримінальному переслідуванню: а) обстеження житла та / або установка в ньому аудіо-, відео-, фото - і кіноапаратури для ведення спостереження і запису; б) спостереження за житлом з використанням технічних засобів, забезпечують запис; с) прослуховування і запис переговорів, запис зображень; д) затримання, вивчення, передача, огляд або виїмка поштових відправлень; е) моніторинг сполучення, що відносяться до телеграфних та електронних повідомлень; ф) моніторинг або контроль фінансових операцій і доступ до фінансової інформації; г)

документування за допомогою технічних засобів і методів, а також локалізація або відстеження через глобальну систему позиціонування (GPS) або за допомогою інших технічних засобів; h) збір інформації від постачальників послуг електронних комунікацій;

2) з дозволу прокурора: а) ідентифікація абонента, власника або користувача системи електронних комунікацій або точки доступу до інформаційної системи; б) візуальне спостереження; с) контроль за передачею грошей чи інших матеріальних цінностей, отриманих шляхом вимагання; д) розшукова діяльність під прикриттям; е) транскордонний нагляд; ф) контрольована поставка; г) контрольна закупівля. Спеціальні розшукові заходи проводяться розшуковими офіцерами спеціалізованих підрозділів органів, передбачених Законом Республіки Молдова «Про спеціальну розшукову діяльність» від 29 березня 2012 року [44].

У Кримінально-процесуальному кодексі Латвії 2005 року виділено дві групи засобів збирання доказів - слідчі дії (глава 10) і спеціальні слідчі дії (глава 11). В ч. 1 ст. 210 глави 11 КПК Латвії зазначено, що спеціальні слідчі дії, передбачені цією главою, повинні проводитися для встановлення обставин, що підлягають доказуванню, коли отримання відомостей про факти без повідомлення особи, що бере участь в кримінальному судочинстві, або особи, яка може мати такі відомості. За КПК Латвії спеціальні слідчі дії проводяться за рішенням слідчого судді, а в невідкладних випадках за рішенням державного прокурора (ст. 212 КПК Латвії). Різновидами спеціальних слідчих дій є: 1) контроль легальної кореспонденції (ст. 217 КПК Латвії); 2) контроль за засобами зв'язку (ст. 218 КПК Латвії); 3) контроль даних в автоматизованих інформаційних системах (ст. 219 КПК Латвії); 4) контроль змісту переданих даних (ст. 220 КПК Латвії); 5) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 221 КПК Латвії); 6) аудіоконтроль особи (ст. 222 КПК Латвії); 7) спостереження і стеження за особою (ст. 223 КПК Латвії); 8) спостереження за предметом або місцем (ст. 224 КПК Латвії); 9) спеціальний слідчий експеримент (ст. 225 КПК Латвії); 10) отримання особливим чином

зразків для порівняльного дослідження (ст. 226 КПК Латвії); 11) контроль за злочинною поведінкою (ст. 227 КПК Латвії) [45].

КПК Грузії, де також нещодавно проведена реформа кримінальної юстиції, закріплює систему таємних слідчих дій, до яких відносяться: візуальний контроль (приховане спостереження, в тому числі із застосуванням технічних засобів), контрольна закупівля, контрольована поставка, таємне прослуховування і запис комунікацій, яка здійснюється за допомогою технічних засобів, зняття і фіксації інформації з каналів зв'язку (шляхом приєднання до каналу зв'язку, комп'ютерної мережі, лінійних комунікацій і станційної апаратури). До інших таємних слідчих дій КПК Грузії відносить: накладення арешту і виїмку комунікаційних відправлень (крім дипломатичної пошти), цензуру кореспонденції, впровадження оперативного співробітника в злочинну групу, створення конспіративної організації в будь-якій організаційно-правовій формі для проникнення в злочинну групу з метою отримання інформації. Порівнюючи систему негласних слідчих (розшукових) дій, яка закріплена в КПК України до законодавства Грузії, приходимо до висновку, що норми останнього найбільш близькі за змістом до українського і представляють досконалу модель негласних засобів розслідування, перш за все, за рахунок більш широкого переліку і детальної правової регламентації їх проведення [46, с. 492].

На відміну від кримінального процесуального законодавства Франції, ФРН, Австрії, Латвії, Грузії, Республіки Молдови, КПК Італії 1988 р не містить такого широкого переліку слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, які можуть здійснювати державна прокуратура і судова поліція Італії. У ч. 1 ст. 329 КПК Італії визначено, що слідчі дії, які здійснюються державною прокуратурою і судовою поліцією є таємними від обвинуваченого до тих пір, поки він про них не дізнається, але в будь-якому випадку не пізніше, ніж до закінчення попереднього розслідування. Чіткого поділу на гласні і негласні слідчі дії КПК Італії не

має. Поряд з оглядом місця, предметів і документів, допитами, оглядом, упізнанням, обшуками, експертизою і т.д. унормувати в КПК Італії з числа дійсно негласних дій розслідування є лише перехоплення переговорів і повідомлень (ст.ст. 266-271 КПК Італії) і вилучення і накладення арешту на кореспонденцію (ст. 353 КПК Італії) [47].

Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь 1999 року з негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування містить тільки накладення арешту на поштово-телеграфні і інші відправлення, їх огляд і виїмку (ст. 213 КПК Білорусі), прослуховування і запис переговорів (ст. 214 КПК Республіки Білорусь). У ч. 3 ст. 186 КПК Республіки Білорусь вказується, що орган дізнання проводить оперативно-розшукові заходи під час попереднього слідства тільки за дорученням слідчого. Самі ж оперативно-розшукові заходи визначені в ст. 11 Закону Республіки Білорусь «Про оперативно-розшукову діяльність» від 9 липня 1999 г. [48].

Законодавство Російської Федерації в нормативно-правовій регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування створено за аналогічної моделі, реалізованої в розглянутому нами законодавстві в сфері правоохоронної діяльності Італії та Республіки Білорусь. Так, ст. 185 глави 25 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації 2001 р регламентує проведення накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення, їх огляд і виїмку, ст. 186 - контроль і запис переговорів, ст. 186.1. - отримання інформації про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями. Також в ч. 2 п. 4 ст. 38, ч. 1 п. 1 ст. 40, ч. 4 ст. 157 КПК Російської Федерації і ст. 2 Федерального Закону Російської Федерації «Про оперативно-розшукову діяльність» від 12 серпня 1995 року передбачають можливість проведення оперативно-розшукових заходів під час попереднього розслідування, а їх результати, відповідно до ст. 89 КПК Російської Федерації, заборонено

використовувати, якщо вони не відповідають вимогам, що визначаються цим Кодексом [49].

Наведений порівняльно-правовий аналіз законодавства окремих держав Європи дозволяє визначити дві основні моделі нормативно-правової регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: перша, полягає в комплексному визначенні в кримінально-процесуальному кодексі поряд з гласними засобами збирання доказів також і вичерпного переліку негласних з прямою нормативно-правовою регламентацією юридичних підстав, процесуальної форми їх проведення та використання їх результатів у кримінальному провадженні; друга, в окремій нормативно-правовій регламентації гласних і негласних способів збирання доказів (причому перелік таких засобів вкрай обмежений) з загальним визначенням в кримінально-процесуальному кодексі, що поряд зі слідчими діями для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, можуть застосовуватися оперативно-розшукові заходи, які передбачені окремим законодавчим актом.

Законодавство України в сфері боротьби зі злочинністю до 2012 року було побудовано по другій моделі. Однак, кардинальним чином ситуація змінилася з прийняттям у 2012 році нового КПК України, в якому в розділі 21 передбачений інститут негласних слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів (ст. 256 КПК України). Також збереженою залишилася і оперативно-розшукова діяльність, одним з головних завдань якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р). Порідшали оперативно-розшукові заходи, перелік яких ідентичний переліку негласних слідчих (розшукових) дій, нормативно-правова регламентація проведення повністю узгоджена з Кримінальним процесуальним кодексом України, і передбачена можливість використання результатів оперативно-

розшукової діяльності в кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Слід відзначити, що трансформація вітчизняного законодавства щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, викликана процесами впровадження положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 р не тільки в кримінальне процесуальне законодавство України, а й практично всіх без винятку держав Європи. І цей процес триває не одне десятиліття. Так, в КПК Франції 1958 року відповідні статті, які регламентують проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, були внесені законом № 2004-204 від 09.03.2004 р. Також в першому десятилітті 21-го століття були прийняті нові кримінально-процесуальні закони цілого ряду держав Західної і Східної Європи, в яких негласні слідчі (розшукові) дії в різному їх термінологічному визначенні, як видно з наведеного вище матеріалу, отримали своє нормативне закріплення.

Причиною цих подій була багаторічна практика Європейського суду з прав людини, яка представлена в численних його рішеннях щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини, закріплених у ст.ст. 2, 6, 8, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, у справі «Делькур проти Бельгії» від 17.01.1970 р, «Клаас і інші проти Німеччини» від 06.09.1978 р, «Костовський проти Нідерландів» від 20.11.1989 р, «Віндіш проти Австрії» від 27.09.1990 р, «Люди проти Швейцарії» від 15.06.1992 р, «Ван Мелехов і інші проти Нідерландів» від 23.04.1997 р, «Тейсера де Кастро проти Португалії» від 09.06.1998 р, «Сейкера проти Португалії» від 06.05.2003 р, «Нарінен проти Фінляндії» від 01.06.2004 р, «Ванян проти Росії» від 15.12.2005 р, «Шеннон проти Сполученого Королівства» від 06.04.2006 р, «Худобін проти Росії» від 26.10.2006 р, «Волохи проти України» від 02.11.2006 р, «Раманаускас проти Литви» від 05.02.2008 р, «Михайлюк та Петров проти України» від 15.01.2010 р та інших.

Щоб не заглиблюватися в детальний аналіз змісту кожного з наведених рішень, треба відзначити, що вони безсумнівно мають визначальне значення для впровадження загально визнаних стандартів забезпечення дотримання закріплених в Конвенції прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування як в законодавстві країн Європи (в тому числі і в Україні) так і в правозастосовчій практиці їх правоохоронних і судових органів, складовими яких є:

- визначення в законодавчих актах вичерпного переліку негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування (оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій);

- відкритість для суспільства процесуальної форми проведення негласних дій розслідування і можливостей використання їх результатів у кримінальному провадженні;

- встановлення судового контролю за здійсненням негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

Висновки до розділу 1

Однією з найбільш кардинальних новацій нового КПК України є поява нормативної регламентації негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК України) як діяльності безпосередньо слідчої, доказової, по суті. Аналіз даного інституту показує ряд істотних його недоліків.

По-перше, регламентація ряду слідчих (розшукових) дій здійснена з серйозним обмеженням конституційних прав і свобод людини. Наприклад, втручання у приватне спілкування, шляхом проведення таємного аудіо-, відеоконтролю слідчим, фактично усуває існуючі гарантії таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, що суперечить ст. 31 Конституції України.

По-друге, регламентація ряду слідчих (розшукових) дій здійснена без належної системності, з повторами і конкуренцією правових норм. Так, наприклад, такий метод отримання доказів, як візуальне спостереження, регламентований відразу трьома різновидами слідчих дій (аудіо-, відеоконтроль особи, наглядати за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця), хоча за своїм змістом, а отже, і відповідної йому процесуальною формою, це могла б бути одна єдина універсальна для даного методу слідча дія.

По-третє, інститут слідчих (розшукових) дій не отримав необхідної та досконалої процесуальної форми, яка служила б достатньою гарантією як отримання достовірних доказів, так і захисту прав і свобод людини.

З прийняттям нового КПК України виникла досить пікантна ситуація з визначенням меж втручання правоохоронних органів в приватне спілкування і обмеженням інших прав і свобод. Пікантність ситуації полягає не стільки в наявності конкуренції нового КПК України та законодавства про оперативно-розшукову діяльність. Новий КПК України, в протиріччя ст. 22 Конституції України, звужуючи існуючі гарантії прав і свобод людини, надає правоохоронним органам в стадії досудового розслідування практично необмежені можливості для повного контролю особистого (приватного) життя людини без створення достатніх гарантій захисту його прав і свобод.

Вихід із ситуації бачиться в приведенні українського законодавства, яке допускає втручання у приватне спілкування, відповідно до міжнародного стандарту. Боротьба зі злочинністю, навіть при всіх її благих цілях, не повинна мати наслідком відмову від захисту прав і свобод людини. Інакше наслідки такого кроку будуть катастрофічними і для побудови правової держави в Україні і для розвитку громадянського суспільства нашої Батьківщини.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1 Підстави та порядок отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування

Серед основних засобів доказування в кримінальному провадженні посідають НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування. Цей інститут порівняно недавно з'явився у вітчизняному кримінальному процесі, що супроводжується сукупністю проблем застосування НСРД в судовому доказуванні. Одним з них є питання щодо сутності підстав проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Невирішеність цього питання на теоретичному рівні ускладнює правозастосовну практику й нерідко ставить під сумнів допустимість доказів, отриманих в результаті проведення слідчих (розшукових) дій даної категорії.

В етимологічному значенні «підстава» - це те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь; то, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т.п. кого-небудь [50, с. 506].

Досліджуючи підстави проведення слідчих дій, В.Я. Дорохов використовував термін «законні підстави», під якими розумів наявність фактичних даних, з якими закон пов'язує можливість і необхідність проведення слідчих (судових) дій для отримання доказів [51, с. 319].

З огляду на аналіз положень ст. 246 КПК України, треба зазначити, що рішення про проведення НСРД, приймає слідчий, прокурор, а в передбачених законом випадках – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за

клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Відповідно до ст. 258 КПК України «ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому ст.246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Рішення щодо проведення НСРД слідчий (прокурор) приймає на підставі аналізу криміналістичної ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, й оформляє його відповідною постановою, яка має відповідати нормам ст. 246, 251 КПК, а за необхідності провести негласну слідчу (розшукову) дію, яка вимагає постановлення ухвали слідчого судді – клопотанням, вимоги до змісту якого наведені в ч. 2 ст. 248 КПК. Розгляд клопотань, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею відповідного апеляційного суду (ч. 1 ст. 247 КПК), котрий постановляє ухвалу про дозвіл на проведення НСРД, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: 1) вчинений злочин відповідної тяжкості; 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин (ч. 3 ст. 248 КПК).

Отже, проведений аналіз законодавчих положень, які регламентують порядок проведення НСРД, показує їх недостатню інформативність щодо підстав проведення слідчих дії даного виду. Як справедливо зазначає з цього приводу С.В. Єськов, з огляду на назву, визначенню підстав прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій має бути присвячена ст. 246 КПК («Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій»). Проте, зосередивши у цій статті легальну дефініцію негласних слідчих (розшукових) дій, вимоги щодо термінів їх проведення та

порядок продовження, суб'єктів, які приймають рішення про проведення вказаних дій, законодавець навів лише номінальне визначення резонів, якими б мали керуватися слідчий, прокурор або слідчий суддя під час прийняття відповідних рішень, залишивши поза увагою головне питання – чітке визначення підстав для проведення зазначених дій [52].

Більшість вчених і практиків розрізняють фактичні і юридичні (правові) підстави проведення слідчих дій. Так, С.А. Шейфер під першими розуміє «конкретні відомості про можливість добування доказової інформації зі слідів певного виду» [53, с. 111-116], під другими - «сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, які дають слідчому право виконати ту чи іншу дію» [53, с. 105-108]. З цього приводу М.А. Погорецький зазначає, що слідча дія проводиться не тільки з метою «добування доказової інформації з слідів певного виду», але і для перевірки доказів, які вже отримані в кримінальному провадженні [54, с. 398].

Вчений визначає сутнісні ознаки підстав для проведення слідчих дій (не розділяючи їх на фактичні і правові), якими, на його погляд, є: їх отримання уповноваженою особою визначеним законом способом; їх визначеність кримінально-процесуальним законом для кожної процесуальної дії або виду; їх здатність для формування внутрішнього переконання уповноваженої особи про необхідність проведення певної процесуальної дії, а також можливості отримання доказової інформації зі слідів певного виду або перевірки наявних доказів; єдність юридичних і фактичних аспектів цих підстав [54, с. 399].

Наведені сутнісні ознаки підстав, а також погляди вчених на окреслені питання дають підстави для висновку про те, що фактичними підставами проведення процесуальних дій є відомості, що сприяють формуванню внутрішнього переконання уповноваженої особи про необхідність проведення певної процесуальної дії для отримання доказів або перевірки вже наявних доказів у кримінальному провадженні.

Юридичні (правові) підстави проведення процесуальних дій, на наш погляд, мають два аспекти - широкий і вузький. У широкому аспекті під юридичними (правовими) підставами слід розуміти наявність відповідних законодавчих норм, що регламентують можливість проведення тієї чи іншої процесуальної дії. У вузькому розумінні, юридичними (правовими) підставами є відповідний процесуальний документ, складений відповідно за встановленими законом вимогами, який надає право відповідному суб'єкту здійснювати ту чи іншу процесуальну дію.

У доктрині кримінального процесуального права традиційно виділяють юридичні та фактичні підстави провадження слідчих дій, в тому числі й негласних. Перші з них, за Д.Б. Сергєєвою, мають два аспекти – широкий та вузький. В широкому аспекті під юридичною (правовою) підставою слід розуміти наявність законодавчих норм, що регламентують (передбачають) можливість проведення тієї чи іншої процесуальної дії. У вузькому розумінні, юридичною (правовою) підставою є складений відповідно до встановлених законом вимог процесуальний документ, що надає певному суб'єкту право здійснювати ту чи іншу процесуальну дію [55]. Фактичними підставами, на думку цього ж автора, є наявність у матеріалах кримінального провадження достатніх відомостей, що свідчать про можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії [56].

Свою думку щодо підстав висловлює Д.А. Нескоромний, який під юридичними (правовими) підставами вважає сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, що дають право на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, фактичними – факт правопорушення (фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння). Розкриваючи зміст фактичних підстав, автор відносить до них наявність інформації про: злочини, які вчинені невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочини; осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності [57].

Цікавою є точка зору С.С. Терещука, який поділяє підстави проведення процесуальних дій, у тому числі НСРД, на три групи: а) матеріально-правові – факт вчинення злочину відповідного ступеню тяжкості; б) процесуальні – наявність рішення відповідного суб'єкта кримінального провадження у формі процесуального документа; в) фактичні – відомості, які потребують перевірки для підтвердження або спростування інформації про вчинене кримінальне правопорушення або про особу, яка вчинила чи готується до вчинення злочину, а також відомості про осіб, які переховуються від органів розслідування [58].

А.А. Коваль до юридичних підстав відносить рішення слідчого, прокурора, слідчого судді про проведення НСРД у межах їх компетенції в передбачених законом випадках. А до фактичних підстав відносить лише дві обставини: обмеження конституційних прав людини допустимо лише через неможливість отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила в інший спосіб; НСРД, які передбачені ст. 260-264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269-274 проводяться, якщо вчинений злочин є тяжкий чи особливо тяжкий [59].

Як підстави для проведення НСРД також необхідно визначити:

1) наявність інформації про злочини, які вчинені невстановленими особами. У разі наявності достатньої інформації про злочин, що вчинили невстановлені особи (нерозкритий злочин), суб'єкти кримінального судочинства в кожному випадку зобов'язані здійснити низку НСРД з викриття осіб (групи), що причетні до вчинення злочину, або завести оперативно-розшукову справу на нерозкритий злочин [60; 61, с. 78];

2) наявність інформації про осіб, які готують або вчинили злочини. Це можуть бути: виконавці (співвиконавці) – особи, які безпосередньо вчинили злочин; організатори – особи, які організували або керували його (їхньою) підготовкою чи вчиненням; підбурювачі – особи, які схилили (умовлянням, підкупом, погрозами, примусом) інших осіб до вчинення злочину; пособники – особи, які сприяли вчиненню злочину (порадами, вказівками, наданням

засобів чи знарядь або усуненням перешкод до вчинення злочину), а також обіцяли переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчиненого злочину, сліди злочину чи предмети, що було здобуто злочинним шляхом, придбавали чи збували такі предмети, або іншим чином сприяли приховуванню злочину [60;61];

3) наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Аналіз вищенаведеного свідчить про те, що, перед тим як прийняти рішення про проведення НСРД, необхідно в першу чергу враховувати специфіку слідчих дій, проведення яких вимагає попереднього дозволу слідчого судді. Річ у тім, що слідча дія – це комплекс взаємопов'язаних, послідовних операцій з визначення мети й прийняття тактичного рішення, підготовки й безпосереднього проведення слідчої дії, фіксації її результатів [62, с.119]. Слідчий суддя не є суб'єктом даного виду діяльності, його функція обмежується перевіркою наявності підстав для проведення НСРД певної категорії. Тому, у цьому випадку, слід розрізняти підстави провадження НСРД і підстави ухвалення рішення про дозвіл на їх проведення.

Згідно із ч. 3 ст. 246 КПК України рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором.

Варто звернути увагу на позицію В.А. Колесника, який слушно зазначає, що вимогу законодавця про прийняття рішення слідчим суддею про проведення НСРД необхідно розуміти в тому сенсі, що слідчий суддя надає дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а не приймає сам рішення про її проведення, оскільки процесуальний документ, у якому визначено таке рішення слідчого судді, має назву «Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії». Крім того, з огляду на загальні засади кримінального провадження та згідно з положеннями ч. 6

ст. 9 КПК України варто вважати, що ініціатива в прийнятті рішення про проведення НС(Р)Д має належати слідчому, який здійснює досудове розслідування та повинен підготувати відповідне клопотання й після узгодження його з прокурором подати на розгляд слідчому судді або ж прокурору, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і має право на прийняття процесуальних рішень у ньому. Без ініціативи слідчого та за відсутності його клопотання чи клопотання прокурора, слідчий суддя не має права самостійно виносити ухвалу про проведення НС(Р)Д, оскільки він не здійснює досудове розслідування розпочатого кримінального провадження або ж процесуальне керівництво його здійсненням і не знає про потребу проведення НС(Р)Д в конкретному кримінальному провадженні [63, с. 9-10]. Також аргументованість позиції вказаного науковця підтверджують дослідження Н.В. Глинської, яка слушно зазначає, що різні судово-контрольні провадження на досудовому розслідуванні за всього їх різноманіття виникають виключно за ініціативи інших учасників провадження, об'єктивізованої в скарзі чи клопотанні [64, с. 39].

Відповідно до ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. При цьому судові рішення приймається у формі ухвали або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим ст. ст. 369, 371-274 КПК України.

З цього приводу, слушною є позиція Н.В. Глинської, яка умовно розподіляє кримінальні процесуальні рішення на акти-дії та акти-документи. На її думку, акти-документи дістають вияв зовні в особливій процесуальній формі із чітко позначеними індивідуальним найменуванням. На відміну від зазначених документів акти-дії вчиняються фактично на підставі рішень, найчастіше не втілених у письмовій формі. Про те, що такі рішення приймаються, можна судити лише з огляду на факт здійснення й отримання результатів провадження конкретної слідчої дії або іншої процесуальної дії. З огляду на роль і функціональне призначення документа в кримінальному

процесі автор наголошує на тому, що найважливішим та невід'ємним компонентом кримінальної процесуальної форми є письмовий характер кримінального провадження, а під кримінальним процесуальним документом розуміється специфічний матеріальний об'єкт, у якому в письмовому вигляді зафіксована відповідно до вимог процесуального закону інформація щодо ходу, змісту й результатів діяльності суб'єктів кримінального провадження, а також ухвалені під час такої діяльності рішення [64, с. 27]. Беручи до уваги запропонований критерій поділу кримінальних процесуальних рішень, ухвалу слідчого судді про дозвіл на проведення НС(Р)Д варто віднести саме до актів-документів.

Відповідно до ст. 247 КПК України розгляд клопотань, який згідно з положеннями 21 глави віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою або за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.

Відповідно до п. 4 ч. 2 та п. 3 ч. 4 ст. 248 КПК України клопотання про надання дозволу на проведення НС(Р)Д та ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НС(Р)Д мають містити відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію.

Слушне зауваження з цього приводу робить О.В. Соколов [65, с.52], який відзначає, що нелогічною є передбачена законодавцем можливість підготовки одного клопотання та, як наслідок, винесення однієї ухвали про дозвіл на проведення НСРД щодо декількох осіб, оскільки можливість постановлення ухвали щодо отримання дозволу на проведення НСРД одночасно в декількох місцях або за декількома речами чинним КПК України не передбачена. Крім того, хибність вказаного рішення підтверджується тим, що для повної, всебічної й об'єктивної перевірки правових підстав для проведення НСРД слідчим суддею має бути вивчена викладена в клопотанні роль конкретної особи у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а

також доказова база, якою слідчий, прокурор обґрунтовує необхідність проведення НС(Р)Д. Також необхідність індивідуалізації особи або її ідентифікуючих ознак у відповідному клопотанні та ухвалі підтверджується Роз'ясненнями Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» від 29 січня 2013 р., у яких вказано, що НСРД провадиться щодо будь-якої особи за наявності, згідно зі ст. 246 КПК України, достатніх підстав вважати, що відповідна процесуальна дія є необхідною для отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а інформацію про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [66, с. 4]. Тому вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до КПК України, які виключали б можливість винесення однієї ухвали стосовно декількох осіб.

Згідно з п. 6 ч. 2 та п. 4 ч. 4 ст. 248 КПК України в клопотанні про надання дозволу на проведення НСРД та ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД зазначається вид негласної слідчої (розшукової) дії.

На практиці досить часто це положення закону тлумачиться слідчими суддями переважно буквально, результатом чого є вимога останніх щодо подання слідчим або прокурором на кожний вид НСРД окремого клопотання, за результатами розгляду якого, відповідно, постановляється окрема ухвала. Така практика призводить до збільшення таємного документообігу й затягування досудового розслідування, що порушує одну із засад кримінального провадження – розумність строків. Хибність подібної позиції окремих суддів підтверджується вищевказаними роз'ясненнями Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, у яких зазначено, що слідчі судді мають враховувати, що однорідні питання, які необхідно з'ясувати в межах одного кримінального провадження шляхом проведення НСРД одного чи різних видів, пов'язаних між собою

(при цьому необхідність з'ясування таких питань обґрунтовується однаковими обставинами), можуть ініціюватись слідчим (прокурором) у межах одного клопотання та вирішуватись слідчим суддею однією ухвалою. Наприклад, в одному документі може міститись клопотання про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України) та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи; клопотання про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж декількох видів. При цьому слідчий суддя розглядає необхідність проведення таких дій щодо кожного виду НСРД чи мережі окремо та за відсутності підстав для постановлення ухвали про відмову може приймати рішення як про повне, так і про часткове задоволення клопотання (наприклад, щодо частини таких мереж) [66, с. 5].

Також у ч. 4 ст. 248 КПК України зазначається, що ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України. Зокрема, судові рішення має бути обґрунтованим. Згідно із ч. 3 ст. 370 КПК України обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, що підтверджені доказами, які досліджені під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Із зазначеної норми можна зробити висновок, що ухвала про надання дозволу на проведення НС(Р)Д може бути визнана обґрунтованою лише в тому разі, якщо суд безпосередньо в судовому засіданні дослідив докази, які містяться в матеріалах кримінального провадження та на які посилається в клопотанні слідчий, прокурор. Водночас відповідно до п. 2.2 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16

листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5, клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про надання дозволу на проведення НСРД має відповідати вимогам, зазначеним у ст. 248 КПК України, та матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення НСРД. При цьому відповідно до п. 2.4 Інструкції лише на прокурора під час розгляду клопотання слідчого про надання дозволу на проведення НСРД покладено обов'язок вивчати матеріали кримінального провадження, які є підставою для прийняття рішення про погодження клопотання.

На вказану проблематику звернув увагу О.І. Полухович, зазначаючи, що ситуація ухвалення слідчим суддею рішення про надання дозволу на проведення НСРД без ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є своєрідним нонсенсом. З огляду на це вказаний автор пропонує закріпити в КПК України положення про обов'язок слідчого надавати слідчому судді для ознайомлення матеріали кримінального провадження, якими підтверджується обґрунтованість клопотання про надання дозволу на проведення НСРД [67]. Тим самим учений підкреслює важливість захисту конституційних прав і свобод особи, у тому числі й шляхом безпосереднього дослідження матеріалів кримінального провадження під час розгляду питання про надання дозволу на проведення НСРД.

З огляду на вищенаведене, слід відзначити, що розробники Інструкції, передбачивши не обов'язок, а право слідчого судді досліджувати матеріали кримінального провадження, що підтверджують необхідність проведення НСРД, віднесли вказані повноваження до зони дискреції суду, оскільки намагались зменшити навантаження на суддів і мінімізувати строк розгляду відповідного клопотання через те, що передача кримінального провадження, насамперед його таємної частини, слідчому судді значно б затягувала строк досудового розслідування, а в деяких випадках призводила б до неактуальності проведення певної негласної слідчої (розшукової) дії та, як

наслідок, втрати доказів протиправної діяльності. Тобто вказаний підхід зумовлений інтересами сторони обвинувачення та необхідністю дотримання розумних строків.

З цього приводу, О.В. Соколов вважає за доцільне закріпити в КПК України положення, відповідно до якого клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про дозвіл на проведення НСРД має відповідати матеріалам кримінального провадження, які надаються на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення НСРД [65, с.54].

Крім того, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 372 КПК України в мотивувальній частині ухвали зазначаються встановлені судом обставини з посиланням на докази, а також мотиви неврахування окремих доказів. При цьому аналіз узагальнень судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення НСРД слідчим суддею показує, що здебільшого викладені в клопотаннях висновки слідчих про те, що особа причетна до вчинення злочину, контактує з підозрюваним або з інших підстав володіє інформацією про злочин, є лише припущеннями, які не обґрунтовуються жодними доказами, що підтверджували б ці висновки. Трапляються також випадки, коли слідчі посилаються на докази, які, на їх думку, свідчать про причетність особи до вчинення злочину, однак за своїм змістом зазначені докази такі обставини не підтверджують або ці докази взагалі відсутні в матеріалах кримінального провадження [13]. Наслідком подібних недоліків є винесення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення НСРД. Водночас на практиці непоодинокі випадки, коли слідчі судді постановляють ухвали про дозвіл на проведення НСРД без посилання на відповідні докази або ж, навпаки, відмовляють у задоволенні відповідного клопотання, обґрунтовуючи своє рішення загальними, неконкретизованими формулюваннями, що, на наше переконання, неприпустимо, оскільки з подібного судового рішення не можна достеменно встановити, які додаткові докази мають бути надані слідчому судді для отримання дозволу на проведення НСРД в майбутньому.

Викладене, дає можливість встановити юридичні підстави ухвалення рішення щодо НСРД як передбачені законом умови, від наявності яких залежить позитивне вирішення уповноваженим суб'єктом цього питання. Залежно від виду НСРД постанова слідчого, прокурора або ухвала слідчого судді є процесуальним актом, що фіксує наявність зазначених обставин (умов) і доповнює наведений перелік формально-правовою, документальною підставою, ордером на безпосереднє здійснення негласної слідчої (розшукової) дії.

Фактичними підставами для ухвалення рішення щодо проведення НСРД є отримані з належних процесуальних джерел відомості (фактичні дані, докази), які підтверджують наявність зазначених умов. Для підкріплення цього висновку варто використати певну аналогію та згадати, що за офіційним визначенням НСРД – це насамперед різновид слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 246 КПК), загальним правилом проведення яких можна вважати ч. 2 ст. 223 КПК, згідно з якою підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Тут необхідно зробити наголос на слові «відомості»: не обставини, не події, не факти, а саме відомості про факти, на підставі яких уповноважена особа робить обґрунтоване припущення про наявність тих чи інших обставин у минулому, теперішньому та ймовірність настання бажаної події в майбутньому, є підставами для ухвалення процесуального рішення щодо проведення слідчої (розшукової) дії, в тому числі й негласної.

Водночас слід визнати, що поряд з відсутністю в законі чіткого формулювання підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, підхід законодавця до визначення предмета та меж доказування під час розгляду слідчим суддею клопотання слідчого (прокурора) про дозвіл на їх проведення, також не є бездоганим. Як зазначає О.І. Полюхович, за буквального змістом ч. 3 ст. 248 КПК предметом доказування під час розгляду слідчим суддею відповідного

клопотання слідчого (прокурора) є доведення факту вчинення злочину відповідної тяжкості та продуктивності використання НСРД як інструмента для отримання доказової інформації, а нормативним орієнтиром глибини дослідження суддею фактів та аргументів органів слідства є категорія «достатність підстав», яка має оцінювальний характер [68]. Однак сукупність елементів предмета доказування в даному провадженні зазначеними обставинами не вичерпується. За справедливим твердженням С.Р. Тагієва, за такої умови одним з важливих моментів є врахування слідчим суддею конституційного права особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі. Проведення НСРД як щодо конкретної особи за відсутності «підстав підозрювати особу у вчиненні злочину» (п. 5 ч. 2 ст. 248), так і щодо її рідних і членів сім'ї для отримання необхідних відомостей про злочин та особу неприпустиме. Йдеться про ті випадки, коли передбачається отримання інформації для викриття особи [69]. Відтак, думається, що до обставин, які підлягають доведенню під час розгляду слідчим суддею клопотання про надання дозволу на проведення НСРД необхідно віднести не тільки ті, що зазначені в ч. 3 ст. 248 КПК, але й ті, які слідчий (прокурор) за законом зобов'язаний навести в такому клопотанні. Слідчий суддя повинен відмовити в задоволенні клопотання у разі наявності можливостей для отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб або (залежно від виду негласної слідчої дії) відсутності обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочин.

У підсумку слід зазначити, що правові та фактичні підстави є важливим елементом механізму правового регулювання негласних слідчих (розшукових) дій, що викликає не аби який інтерес з боку теоретиків та практиків, дослідження яких спрямовані на формування правильного уявлення про сутність умов, наявність яких уможливорює їх провадження й забезпечує можливість ефективного використання НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Проведення НСРД, пов'язаних з

втручанням у приватне спілкування не може бути проведене за відсутності певного кола, передбачених законом підстав, від наявності яких залежить законність та обґрунтованість рішення щодо провадження НСРД і, як наслідок, допустимість одержаних при цьому доказів. Відтак слідчий (прокурор) перед слідчим суддею, а державний обвинувач перед судом зобов'язані довести наявність сукупності правових і фактичних підстав для проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Висновок суду щодо відсутності таких підстав на час розгляду слідчим суддею клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування має наслідком визнання отриманих при цьому доказів недопустимими.

2.2 Організація проведення та використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування

Серед вітчизняних учених – криміналістів, фахівців з кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності на сьогодні проводяться наукові дискусії щодо доцільності використання криміналістичних прийомів або організаційних прийомів оперативно-розшукової діяльності під час організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Вказане доречно пояснює М.А. Погорецький, особно зазначаючи, що чинний КПК України дає визначення негласних слідчих (розшукових) дій як різновиду слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом. Відповідно до цього законодавчого визначення можна дійти висновку, що за своїм змістом негласні слідчі (розшукові) дії не відрізняються від оперативно-розшукових заходів (ОРЗ), передбачених Законом України «Про

оперативно-розшукову діяльність» [70, с. 274]. Тому, доцільно розглядати питання організації НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування як і з точки зору кримінального процесу та криміналістики (щодо підстав та порядку їх проведення), так і з точки зору оперативно-розшукової діяльності.

Чинним кримінальним процесуальним законодавством чітко визначено:

- підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема негласного обстеження житла особи;

- порядок, строки розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, зміст таких клопотань та строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на її проведення (ст. 248, 249 КПК України);

- вимоги до постанови слідчого та прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 251 КПК України);

- випадки проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді (ст. 250 КПК України);

- правила фіксації ходу та результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 252 КПК України);

- заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 254 КПК України) та інформації, що не використовується в кримінальному провадженні (ст. 255 КПК України);

- загальні засади використання результатів у доказуванні (ст. 256 КПК України) та в інших цілях або передання інформації (ст. 256 КПК України).

Слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам (п. 6 ст. 246 КПК України). Під дорученням оперативному підрозділу про проведення НСРД розуміють вимогу слідчого до оперативного підрозділу виконати у визначений термін НСРД й повідомити про її результати. Зазначені доручення надаються в письмовій

формі і є обов'язковими до виконання для оперативного підрозділу (ч. 1, ч. 3 ст. 41 КПК України) [71, с. 143].

Спираючись на норми КПК України, проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий органу досудового розслідування, який здійснює досудове слідство для розслідування злочину, чи за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби, органів Державної прикордонної служби, органів державної митної служби, співробітники яких при проведенні цих негласних слідчих (розшукових) дій користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України). В оперативних підрозділах право на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має не будь-хто, а лише співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних (слідчих) розшукових дій, що проводяться слідчим, можуть залучатися також інші особи, якими можуть бути працівники оперативних чи оперативно-технічних підрозділів правоохоронних органів, спеціалісти, перекладачі, окремі громадяни, особи, які співпрацюють з оперативними підрозділами на конфіденційній основі, тощо. Такі особи надають допомогу в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, забезпечують умови для її проведення, своїми знаннями сприяють ефективності досягнення її мети. Учасі в проведенні таких дій незаінтересованих осіб як понятих не передбачено. Заборонено залучати до проведення негласних слідчих (розшукових) дій медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої здійснюються зазначені дії, є їх пацієнтом, прихожанином чи клієнтом.

Права самостійного проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурором вітчизняний законодавець не передбачає (ч. 4 ст. 36, ч. 6 ст. 246 КПК України).

Проте на практиці проведення НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування, як правило, слідчими не здійснюється, а доручається уповноваженим оперативним підрозділам, які також їх безпосередньо не проводять, а для цього на підставі свого завдання згідно з п. 3.8 Інструкції залучають відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. Таким чином, доручення слідчого уповноваженим оперативним підрозділам на виконання НСРД за чинним законодавством здійснюється так само, як і за попереднім законодавством, відповідно до якого давались доручення чи вказівка слідчого уповноваженим оперативним підрозділам на проведення оперативно-розшукових заходів (ч. 5 ст. 97, ч. 3 ст. 114 КПК України, ч. 3 ст. 66 КПК України 1960 р. та п. 2 ч. 1 ст. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» в редакції 1992 р.) [72, с. 21-22].

Відмінність полягає лише в тому, що за чинним законодавством уповноважена посадова особа оперативного підрозділу при виконанні доручення слідчого на виконання НСРД користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України), а також в тому, що така особа при виконанні доручення слідчого на виконання певної НСРД немає права здійснювати інші процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися за клопотаннями до слідчого судді чи прокурора про її проведення (ч. 2 ст. 41 КПК України), у той час коли за попереднім законодавством при виконанні доручення чи вказівки слідчого на проведення оперативно-розшукових заходів оперативний підрозділ мав ширші повноваження. Відповідно до результатів аналізу розділу III Інструкції та практики МВС виникає питання щодо доцільності надіслання таких доручень слідчого уповноваженому оперативному підрозділу, який безпосередньо НСРД не проводить, а для цього на підставі свого завдання згідно з п. 3.8 Інструкції залучає відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. На наш погляд, з метою підвищення оперативності проведення НСРД доцільно зазначені доручення слідчого надіслати безпосередньо тому оперативному чи оперативно-технічному підрозділу, який уповноважений на її проведення [72, с. 22].

Певною особливістю інституту НСРД є те, що більшість їх не має чітко встановленої процесуальним законом процедури проведення, фіксування, використання результатів у доказуванні. Загальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій і окремий порядок проведення деяких з них встановлено міжвідомчою Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», що затверджена спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України, метою якої є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства і держави.

Ця Інструкція, ураховуючи вимоги кримінального процесуального законодавства, встановлює єдиний порядок організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Відповідно до п. 1.16 Інструкції, порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом правоохоронних органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи. Такий міжвідомчий нормативний підхід до встановлення порядку проведення процесуальних дій, на нашу думку, є не зовсім вдалою спробою унормувати

порядок проведення слідчих (розшукових) дій за рахунок нормативних приписів, що регулюють здійснення зовсім іншого виду діяльності правоохоронних органів – оперативно-розшукової діяльності. Але негласні слідчі (розшукові) дії, попри їхню негласність, все ж таки залишаються різновидом дій процесуальних. Зазначене вже нині викликає потребу додаткового наукового опрацювання окремих норм гл. 21 КПК України і внесення на цій підставі змін та доповнень до окремих з них.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом (ст. 275 КПК України). Використання в досудовому розслідуванні такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка співпрацює з правоохоронними органами на конфіденційній основі і надає таку інформацію.

Спеціалісти й інші особи, які беруть участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії або у дослідженні матеріалів про результати її проведення і, таким чином, отримують доступ до державної таємниці (ст. 27 Закон України «Про державну таємницю»), повинні мати відповідної форми допуск до державної таємниці. Питання надання доступу окремим особам до таких даних не врегульовані ні процесуальним законом, ні відомчою Інструкцією.

Водночас, Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, на підставі вказаного визначено організаційні аспекти проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування.

Так, виходячи з положень ст. 260 КПК України «Аудіо-, відеоконтроль особи», його основною метою є прихована фіксація звуків, рухів, дій особи, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування (Кримінальний

процесуальний закон не містить визначення місць, у яких може виконуватися зазначена дія. Нами може бути зроблено припущення, що це взагалі будь-яке місце: хоч приватне володіння особи, чи громадське місце, чи будь-яка інша ділянка простору, в якій повинна з'явитися певна особа).

Завданням цієї дії є виявлення фактичних даних (доказів), які містять ознаки підготування або вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Об'єктом цієї дії є певні приватні розмови особи, інші звуки, рухи, поведінка, вчинки, зміст котрих мають значення для розслідування певного кримінального провадження.

Суб'єктів, які задіяні в прийнятті рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій і в подальшому їх виконанні, умовно можна поділити на:

1) ініціаторів проведення – рішення про провадження аудіо-, відеоконтролю особи ухвалює слідчий або прокурор (відповідно до ст. 246, 248, 249 КПК);

2) виконуючих функцію контролю – дозвіл на проведення цієї дії надається ухвалою слідчого судді, як суб'єкта наділеного конституційним правом вирішувати питання втручання у приватне життя. У разі ініціювання проведення слідчим потребує погодження прокурором з метою виконання процесуального керівництва досудовим розслідуванням, передбаченого Законом України «Про прокуратуру»;

3) виконавців – кримінальним процесуальним законодавством передбачено можливість виконання самим слідчим або спеціальними оперативними співробітниками. Керівник органу, якому доручено проведення НСРД відповідно до відомчих нормативно-правових актів визначає виконавця – оперативний підрозділ (оперативні підрозділи). Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення НСРД залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. Під час проведення НСРД, пов'язаних з

втручанням у приватне спілкування слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 275 КПК України). Використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка надає таку інформацію. Уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора (ст. 41 КПК). Вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора. Керівник органу, якому доручено виконання НСРД, повинен негайно повідомити прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення.

Внутрішній зміст зазначеної дії полягає у застосуванні спеціальних оперативно-технічних засобів з метою фіксації і обробки розмов, інших звуків, рухів і дій особи, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування.

Згідно зі ст. 249 КПК строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, пов'язаної з втручанням у приватне спілкування не може перевищувати два місяці. НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування можуть бути довгостроковими, тобто якщо на виявлення та документування фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб може бути витрачений значний проміжок часу (наприклад, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж), або ж короткостроковими (зняття інформації з електронних інформаційних систем). Залежно від специфіки проваджуваної слідчої дії та потреб досудового розслідування, які обґрунтовуються слідчим або прокурором, слідчим суддею (окрім ч. 2 ст. 264 КПК України) визначається строк проведення НСРД, що може становити від декількох годин до двох місяців [54, с. 302].

Проведення НСРД, пов'язаної з втручанням у приватне спілкування за межами строку, що був визначений в ухвалі слідчого судді, має оцінюватися як суттєве порушення прав людини, оскільки в такому разі здійснюється втручання в її приватне життя без відповідної правової підстави. Встановлення в законі певного строку для виконання ухвали слідчого судді про проведення НСРД має значення для забезпечення обґрунтованості обмеження фундаментальних прав людини, оскільки підстави для проведення цієї дії, зазначені в ухвалі слідчого судді, не можуть існувати упродовж невизначеного строку. Така позиція визначена Європейським судом з прав людини, у рішенні від 2 листопада 2006 р. у справі «Волохи проти України», в якій заявники скаржилися на порушення їх прав у зв'язку з накладенням арешту на їх кореспонденцію, що був чинний більше одного року і скасований у зв'язку із закриттям кримінальної справи. Суд зазначив, що національне законодавство, яке діяло в Україні на той час, не передбачало жодного проміжного перегляду постанови про накладення арешту на кореспонденцію заявників у розумні проміжку часу або будь-яких строків для такого втручання. Унаслідок цього суд дійшов висновку, що зазначене втручання не може тлумачитись як таке, що було здійснено «згідно із законом» [73, с. 5-18].

Згідно з вимогами ч. 4 ст. 249 КПК України загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення НСРД, пов'язаної з втручанням у приватне спілкування не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК, та відповідно до п. 3 ч. 2 цієї статті тривати понад 12 місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину [74, с. 246].

У випадках, коли НСРД пов'язані з втручанням у приватне спілкування, що здійснюється з дозволу судді (окрім ч. 2 ст. 264 КПК України), проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду

та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи, тобто понад 12 місяців, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Водночас, слідчий суддя, у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 257 КПК, може приймати рішення про використання результатів цих дій в інших цілях, окрім як у доказуванні, або передавання інформації. У цій нормі зазначено, що якщо у результаті проведення НСРД виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами ст.ст. 247 та 248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення [75, с. 207-208].

Таким чином, відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК України для визначення максимально допустимих термінів провадження НСРД, пов'язаної з втручанням у приватне спілкування керівникові оперативного підрозділу необхідно враховувати прийняття рішення про її проведення, тобто слідчим суддею, або у деяких випадках (ч. 2 ст. 264 КПК України) прокурором, слідчим, керівником органу досудового розслідування

Результатом є закріплені у формі протоколу про проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження і відображають зміст розмов, інших звуків, рухів, дій, отримані в результаті використання спеціальних технічних засобів, а також отримання аутентичних даних у вигляді аудіо- чи відеозапису, за допомогою якого можливо встановити наявність або відсутність обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають подальшому доказуванню у суді.

Процесуальний порядок та організація засекречування й розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, порядок знищення відомостей (матеріальних носіїв інформації щодо факту, методів та результатів), проведення НСРД, забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї НСРД визначені відповідними нормами КПК України та зазначеною вище Інструкцією. Забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні НСРД, згідно з Інструкцією, крім слідчих, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують НСРД, у першу чергу покладається на прокурорів.

Останнім часом надзвичайної актуальності набуло питання використання для доказування у кримінальному провадженні результатів негласних слідчих (розшукових) дій (НС(Р)Д), насамперед пов'язаних із тимчасовим обмеженням прав людини. Проведення вказаних слідчих дій негласно означає їх неочевидність, таємний характер для осіб, які не мають до них відношення, а насамперед для осіб, груп, організацій, щодо яких вони проводяться. Це дає можливість нейтралізувати можливу протидію з їхнього боку, убезпечити учасників таких дій, поліпшити результативність, зберегти в таємниці факт їх здійснення, засоби і методи, які при цьому застосовувалися.

Саме використання таких засобів і методів, тобто конфіденційна складова вказаних дій, яка передбачає й можливість застосування спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, має конститутивне значення для ототожнення цих дій як негласних, надає їм суто специфічних ознак та властивостей. Як наслідок, результати НС(Р)Д у кримінальному провадженні мають доволі потужний доказовий потенціал порівняно з можливостями інших процесуальних дій. Так, під час проведення відкритих слідчих (розшукових) дій виявляються та досліджуються сліди злочину постфактум, тобто вже після його вчинення. При цьому у багатьох

випадках такі сліди з різних причин, у тому числі й об'єктивних, на момент розслідування можуть бути знищені, спотворені тощо. Водночас особливості НС(Р)Д дають змогу встановити та зафіксувати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, у режимі онлайн, тобто реального часу, коли такі дані виявляються й фіксуються безпосередньо під час готування до злочину або його вчинення. Це, безумовно, впливає на їх якісну оцінку та можливість подальшого ефективного використання як доказів у кримінальному провадженні.

З іншого боку, саме вказаний закритий характер НС(Р)Д надає можливість уповноваженим суб'єктам втручатися в особисте життя, спілкування, тією чи іншою мірою обмежувати конституційні права людини. Зазначені особливості з об'єктивною необхідністю впливають на вразливість результатів негласних слідчих (розшукових) дій з точки зору забезпечення прав особи, гарантій їх дотримання у зв'язку з проведенням негласних дій.

Як наслідок, будь-яка неврегульованість або невизначеність у питаннях процесуального оформлення НС(Р)Д, наявність законодавчих приписів щодо процедури проведення та використання їх результатів беззаперечно призводять до визнання здобутої інформації, як отриманої внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. З цієї причини відповідно до вимог ст.ст. 86, 87 КПК України одержані фактичні дані як недопустимі докази неможливо у подальшому використовувати для доведення винуватості особи у вчиненні злочину. За таких обставин навіть за наявності безсумнівних даних про причетність певних осіб до вчинення злочину, встановлених у результаті проведення НС(Р)Д, і підтвердження достовірності отриманої інформації такі особи можуть уникнути кримінальної відповідальності, що зрозуміло суперечить завданням та засадам кримінального провадження, передбаченим у КПК України [76].

Хоча порядок використання результатів НСРД у доказуванні достатньо чітко регламентований ст. 256 КПК України, разом із тим містить низку дискусійних моментів. Так, перед слідчим, прокурором постають проблеми

щодо використання результатів НСРД для отримання окремих видів доказів та можливості їхнього використання у кримінальному судочинстві, а головне здійснення своєчасної реалізації отриманих матеріалів під час проведення НСРД. Як правильно відзначає Є. Скулиш, основним функціональним призначенням НСРД в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, що здобута із використанням негласних сил і засобів, якими послуговується ОРД [77, с. 16].

На підставі аналізу вищезазначених напрямів використання доказів у кримінальному процесі та зважаючи на думку деяких науковців [78, с. 98-99], результати НСРД можуть використовуватися як джерела доказів у доказуванні на етапі отримання доказів:

- як підстави для проведення інших процесуальних дій з метою отримання нових доказів або перевірки раніше отриманих;
- для оцінки фактичних даних та їхніх джерел, що ще не набули значення доказів у кримінальному провадженні.

Результати НСРД, що також мають значення доказів у кримінальному провадженні використовуються у доказуванні на досудовій стадії кримінального процесу для обґрунтування повідомлення про підозру, а також для обґрунтування рішень, якими закінчується досудове розслідування: про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувального акта, клопотання про застосування заходів медичного або виховного характеру (ч. 2 ст. 283 КПК України).

Обов'язковою умовою використання матеріалів НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, є планування завершального етапу проведення НСРД, до якого належить: 1) час закінчення НСРД; 2) розподіл, розстановка задіяних осіб під час завершального етапу; 3) недопущення знищення слідів злочину.

Використовуючи матеріали НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, також необхідно визначити, які відомості будуть використовуватися: 1) як джерело доказів у кримінальному провадженні; 2) як привід для відкриття іншого провадження; 3) як привід проведення інших НСРД; 4) як привід проведення СРД тощо [79].

Порядок використання результатів НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, у доказуванні достатньо чітко регламентований ст. 256 КПК України. Як показало проведене дослідження, здебільшого інформація, що здобута з допомогою НСРД, відіграє винятково важливу роль у доказуванні, тим самим повною мірою сприяючи виконанню завдань кримінального судочинства. Однак у практичній діяльності перед слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу постають проблеми щодо визначення їх джерелами доказів і можливості використання в кримінальному судочинстві, а головне – здійснення своєчасної реалізації отриманих матеріалів під час проведення НСРД.

Таким чином, у підсумку слід зазначити, що використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, вони також повинні відповідати певним вимогам, зокрема: повнота зібраних матеріалів; своєчасне припинення вказаних дій та використання їхніх результатів; необхідність проведення оцінки отриманих даних; недопустимість розшифровки негласних заходів і методів, які проводилися та застосовувалися; необхідність проведення інших НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, з метою збирання додаткових доказів; недопущення використання інших доказів.

Висновки до розділу 2

Систематичний аналіз норм чинного кримінально-процесуального законодавства, застосування положень системного підходу, який розглядає об'єкти пізнання як системи, дозволило конкретизувати підстави на

проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, утворюючих їх систему, їх співвідношення і взаємозв'язок. Так, до правових (юридичних) підстав проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, є положення КПК України, що регламентують а) загальні положення проведення таких НСРД; б) використання їхніх результатів у кримінальному провадженні; в) провадження окремої такої НСРД. До таких підстав також віднесено ухвалу слідчого судді (включаючи ухвалу з ініціативи сторони захисту) про дозвіл на НСРД, що винесена на підставі відповідного клопотання слідчого, прокурора (ст. 248, 249 КПК України). Щодо фактичних підстав, то тут повинно бути наявність факту правопорушення (вчиненого суспільно небезпечного діяння), що дає право на проведення НСРД. До них віднесено наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами.

Включення в систему НСРД (пов'язаних з втручанням у приватне спілкування) має сенс тільки тих пізнавальних заходів, процедура яких може бути настільки прозорою, щоб бути регламентованою в законі, передбачуваною і контролюючою суспільством настільки, щоб мати можливість зробити висновок про прийнятність і достовірність отриманих при їх провадженні доказів. Зі сказаного можна дійти висновку, що інституту негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування бракує системності, послідовності, логічності. Для забезпечення допустимості використання результатів таких дій в доказуванні виникає необхідність законодавчого визначення процесуальної форми їх провадження, мінімально необхідною і достатньою для виконання завдань кримінального процесу.

Не можна не зупинитися також на процесуальному значенні результатів негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. Згідно ст. 256 КПК України, протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотозйомки,

інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих же підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Проблема проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування в кримінальному процесі явно актуалізувалася останнім часом у зв'язку зі зростаючою загрозою злочинності. Все більш широке застосування такі заходи знаходять в оперативно-розшуковій діяльності, результати якої реалізуються в процесі доказування. В цілому тенденції розвитку кримінального провадження, переконують в закономірності неминучості впливу на вирішення проблеми аудіо- та відеоконтролю особи в кримінальному процесі як науково-технічного, так і суспільного прогресу.

РОЗДІЛ 3

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ, ЩОДО ЯКИХ ПРОВОДЯТЬСЯ НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

3.1 Процесуальні способи контролю і нагляду за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування

Найбільш істотних перетворень за новим кримінальним процесуальним законом зазнала система слідчих дій, що відбулися за рахунок уведення до її складу негласних слідчих (розшукових) дій. За походженням ці дії є оперативно-розшуковими заходами, основою яких є передбачена законодавством, із використанням специфічних методів та засобів, послідовність дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на виявлення, розкриття та припинення протиправних посягань. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних шляхів та засобів, які використовуються у процесі оперативно-розшукової діяльності [80, с. 17].

Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності є наслідком пошуків законодавчого вирішення проблем розбудови ефективного механізму протидії злочинності. Детальна правова регламентація кожної з визначених законом негласних слідчих (розшукових) дій, установлення процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням, забезпечення повноцінного судового контролю за організацією інтрузивних дій, процесуальні гарантії ознайомлення заінтересованих сторін з результатами їх провадження є беззаперечними аргументами на користь того,

що негласні слідчі (розшукові) дії не можуть бути інструментом безпідставного кримінального переслідування [77, с.22].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» контроль за ОРД здійснюється Національною поліцією, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань, Службою зовнішньої розвідки України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, Управлінням державної охорони України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, розвідувальним органом Міністерства оборони України, Національним антикорупційним бюро України. Однак ця норма носить декларативний характер, оскільки законодавчий механізм такого контролю не закріплюється, а подібна практика епізодична і не завжди ефективна.

У той же час в названому законі визначається порядок провадження судового контролю та прокурорського нагляду за НСРД та за ОРД.

У положенні ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» суди не визначаються як суб'єкти, що здійснюють контроль за НСРД та за ОРД. Однак вказане судове повноваження закріплюється в інших приписах зазначеного закону. Тому прогалину ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» слід віднести до недоліків законодавчої техніки, які не пов'язані із сутністю розглянутої проблеми.

Запровадження нормами КПК України нового процесуального суб'єкта, уповноваженого на здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, – слідчого судді, спричинило в науковій літературі нові дискусії про предмет судового контролю.

В. Яблоков під цим явищем розуміє законність і обґрунтованість будь-яких процесуальних дій чи рішень органів досудового розслідування, що

здатні порушити права учасника процесу [81, с. 71]. Д. Кутоманов під предметом судового контролю розуміє дії й рішення [82, с. 168]. Дії й рішення слідчого та прокурора зараховує до предмета судового контролю О. Кондратьєв. Зокрема, на його думку, до предмета запобіжного судового контролю належать ті з них, які а) істотно обмежують конституційні права громадян; б) спричиняють наслідки, що виходять за межі кримінально-процесуальних правовідносин; в) призводять до таких обмежень конституційних прав, що не можуть бути відновлені в результаті наступного судового контролю або судового розгляду [83, с. 40]. І. Гловюк предметом судового контролю називає дотримання у кримінальній процесуальній діяльності (змістом якої є процесуальні дії та процесуальні рішення) й бездіяльності суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, оперативно-розшуковій діяльності підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, цих прав і законних інтересів [84, с. 130].

Не вдаючись у глибоку наукову дискусію щодо поняття судового контролю, варто погодитись з думкою М.В. Багрія, який під поняттям «судовий контроль» у широкому розумінні розуміє як діяльність слідчого судді з перевірки, санкціонування або скасування тих чи інших рішень, які приймаються компетентними органами [85, с. 87]. Залежно від змісту й характеру питань, вирішення яких законом зараховано до компетенції слідчого судді, його повноваження, на думку Н. Сизої, доцільно об'єднати у п'ять груп: 1) вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій; 3) вирішення питань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду [86, с. 9-10]. Отже, вирішення питань, пов'язаних із законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, є однією з форм судового контролю за досудовим розслідуванням кримінального провадження. Ця форма контролю має свої

особливості, пов'язані з тим, що слідчий суддя перевіряє насамперед законність правових підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій (і лише тих, які можуть бути проведені з дозволу слідчого судді). Крім того, якщо рішення щодо проведення приймалось слідчим або прокурором, то таке рішення не може бути оскаржено до слідчого судді. Це впливає зі ст. 303 КПК України, де чітко й вичерпно передбачені рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть оскаржуватися під час досудового розслідування.

Таким чином, під судовим контролем за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій потрібно розуміти діяльність голови чи за його визначенням іншого судді Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, яка полягає в перевірці законності підстав для проведення негласної слідчої (розшукової) дії й наданні (або ненаданні) дозволу на її проведення.

На теперішній час останнім дослідженням із питань судового контролю є докторська дисертація М.А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи». Науковець дійшов висновку, що судовий контроль у кримінальному процесі – це діяльність слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадиційної процедури зі здійснення в порядку, передбаченому КПК України, наданих йому повноважень, метою якої є своєчасне забезпечення захисту й охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [87, с. 9]

Отже, виходячи з наведеного поняття «судовий контроль за НСРД», слід зупинитись на окремих його аспектах та виокремити такі особливості:

1) По-перше, виходячи з норм КПК України, зазначимо, що не всі негласні слідчі (розшукові) дії потребують дозволу слідчого судді на їх проведення, тобто є об'єктом судового контролю. Якщо звернути увагу на положення глави 21 КПК України, то можна побачити, що дозволу слідчого судді потребують унесені клопотання щодо проведення негласних слідчих дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, а саме: аудіо-,

відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмку (ст. ст. 261-262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою (ч. 2 ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), контролю за вчиненням злочину (у випадку, передбаченому ч. 8 ст. 271 КПК України), негласного отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України). У зазначених випадках слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертаються з відповідним клопотанням до слідчого судді про надання дозволу (або відмову в такому) на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отже, законодавець під час конструювання відповідних норм виходив із концепції про те, що об'єктом судового контролю повинні бути передусім негласні слідчі (розшукові) дії, які пов'язані з втручанням у приватне спілкування, хоча, звичайно, на цьому судовий контроль не закінчується. Відповідно до вищенаведеного, можна стверджувати, що поза судовим контролем залишилося проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій: зняття інформації з електронних інформаційних систем у випадку, коли доступ до них не обмежується їхнім власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 3 ст. 264 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 (за винятком ч. 8) КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України). У цьому випадку є певна логіка в конструюванні зазначених норм. Оскільки, якщо власник, володільець або утримувач майна не заперечує проти доступу до такого майна або це не пов'язано з подоланням відповідних обмежень для такого доступу (логінів, паролей), це не пов'язано з

обмеженням конституційних прав особи, а отже, не потребує судового контролю. Така сама ситуація й із виконанням спеціального завдання як негласної слідчої (розшукової) дії. Організація та процесуальний порядок її проведення є виключною компетенцією прокурора й керівника органу досудового розслідування. Деякі питання залишаються лише щодо контролю за вчиненням злочину. За загальним правилом, відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК України, виключно прокурор має право прийняти рішення про контроль за вчиненням злочину. Проте, відповідно до ч. 8 ст. 271 КПК України, якщо під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися на підставі рішення слідчого судді. У цьому випадку виникає запитання: що потрібно розуміти під тимчасовим обмеженням конституційних прав особи та чи не обмежуються такі права в кожному випадку проведення контролю за вчиненням злочину. Відповідно до ст. ст. 31, 32 Конституції України, кожному громадянину гарантоване право на приватне спілкування, а також право на таємницю його особистого й сімейного життя. Під час проведення контролю за вчиненням злочину ці конституційні гарантії особи зазнають тимчасових обмежень, а отже, потребують судового контролю. Тому доцільним видається внесення змін до ст. 246 КПК України та передбачення наявності ухвали слідчого судді в кожному випадку проведення контролю за вчиненням злочину, при цьому ініціатива щодо його проведення повинна виходити виключно від прокурора. Крім того, відкритим залишається питання про те, чи може слідчий звернутись до прокурора з клопотанням про проведення контролю за вчиненням злочину, оскільки прокурор лише приймає рішення про його проведення, чи ініціатива повинна виходити виключно від самого прокурора. Необхідно законодавчо врегулювати це питання й надати слідчому можливість звернутися до прокурора з клопотанням про проведення контролю за вчиненням злочину.

2) По-друге, урегулювавши загальний порядок надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, законодавець передбачив

особливий порядок проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчим суддею. Так, відповідно до ч. 1 ст. 250 КПК України, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних з урятуванням життя людей і запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 і 209), IX, XII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. Буквальне тлумачення цієї норми вказує на, що невідкладно негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені лише у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом. Такими негласними слідчими (розшуковими) діями є установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 4 ст. 268 КПК України) і спостереження за особою (ч. 3 ст. 269 КПК України). Слушною в цьому разі є думка О. Керевича, який вважає, що, нормативно закріпивши лише два випадки проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, КПК України не передбачив можливості проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій. На його думку, це пояснюється насамперед помилкою законодавця [88, с. 102]. Справді, не зовсім зрозумілою є позиція законодавця з цього питання. На думку М.В. Багрія, необхідно внести зміни до ст. 250 КПК України й надати можливість проводити невідкладно негласні слідчі (розшукові) дії й в інших випадках. Тим більше, що прокурор у цьому випадку зобов'язаний звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Тобто, невідкладність негласної слідчої (розшукової) дії варто розуміти лише як початок її проведення, а далі здійснюється судовий контроль за її проведенням.

3) По-третє, важливим є питання про те, чи може прокурор заборонити проведення чи припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії у випадку, коли дозвіл на її проведення надавався слідчим суддею. Відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України, прокурор має право

заборонити проведення або припинити проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Буквальне тлумачення цієї норми надає можливість стверджувати, що прокурор як процесуальний керівник досудовим розслідуванням, котрий несе відповідальність за ефективність розслідуванням, має право заборонити проведення або припинити вже розпочату будь-яку негласну слідчу (розшукову) дію. На перший погляд жодних проблем у цьому випадку немає. Проте на практиці можливі випадки, коли слідчий проведе негласну слідчу (розшукову) дію (або розпочне її проведення), а прокурор заборонить подальше її проведення. Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України, слідчий може самостійно провести (без погодження з прокурором) зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту. Прокурор може визнати проведення такої дії недоцільним і заборонити її проведення на підставі норми ч. 3 ст. 246 КПК України. Слідчий у такому випадку позбавлений права оскаржити дії прокурора.

Правове регулювання судового контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування є неповним та недосконалим. Причиною цього є невизначеність законодавцем змісту судового контролю та сутності вказаних вище форм контролю за вчиненням злочину. Для виправлення такого становища доцільно унормувати судовий контроль у кримінальному провадженні спеціальною главою Кримінального процесуального кодексу, де подати його визначення та детально розкрити зміст. У межах цієї глави окремому унормуванню підлягають повноваження слідчого судді щодо провадження із клопотаннями про проведення НСРД.

Неповнота судового контролю заповнюється в певній мірі заходами прокурорського впливу. І цей досвід законодавця в цілому може бути визнаний позитивним.

При проведенні негласних слідчих (розшукових) дій прокурор здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та уповноважений:

- доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення в установленій прокурором строк негласних слідчих (розшукових) дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них;

- доручати проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

- погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

- заборонити проведення або припинення подальшого проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

- продовжити строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії до вісімнадцяти місяців.

Аналізуючи повноваження прокурора щодо здійснення ним нагляду при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, також необхідно звернути увагу на Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про прокуратуру».

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» саме на прокуратуру покладено обов'язок здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності.

На сьогодні в цьому Законі України окремо не зазначено розподіл повноважень прокурора при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукової діяльності, а тому негласні слідчі (розшукові) дії слід відносити до системи оперативно-розшукової діяльності, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Таким чином, прокурор, здійснюючи нагляд при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, у межах своєї компетенції, має право:

- вимагати для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів;

- доручати керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону;

- давати згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності;

- отримувати пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

- перевіряти скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, із ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами;

- вживати заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності та притягнення винних до встановленої законом відповідальності;

- опротестувати незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів. Принесення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які надано судом.

Також основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності є: додержання прав людини і громадянина, у тому числі щодо недоторканності особистого життя, житла і таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної кореспонденції та інших форм приватного спілкування, банківських вкладів і рахунків, вжиття невідкладних заходів до поновлення порушених прав і притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності; своєчасність реагування на порушення законності при здійсненні оперативно-розшукової діяльності [89].

Для забезпечення належної організації прокурорського нагляду за виконанням вимог Конституції України, Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» і «Про прокуратуру», Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів з питань нагляду при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій прокурори повинні перевіряти додержання вимог чинного законодавства щодо дотримання конституційних прав і свобод громадян, у межах, які допускаються Конституцією України, при необхідному їх тимчасовому обмеженні, обґрунтованості клопотань до суду про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.

Метою здійснення прокурорського нагляду під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій є дотримання порядку їх проведення, отримання допустимих і належних доказів, із подальшим їх використанням прокурором під час судового розгляду, як сторони кримінального провадження.

3.2 Гарантії забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Істотним чинником демократизації суспільства України слугує конституційне закріплення прав і свобод людини як найвищої цінності, а також прихильність до високих стандартів відповідно до загальновизнаних принципів і нормам міжнародного права. Однак дистанція, яка закріплюється між правами і свободами і можливістю ними реально скористатися занадто велика. Тому що формальне визнання найширших прав і свобод не означає миттєвої появи у людини можливості в повному обсязі користуватися основними благами. Необхідний ефективний соціально-юридичний механізм реалізації прав і свобод, що включає гарантії їх забезпечення. Ті чи інші гарантії безпосередньо втілюються в діяльності

конкретних державних органів, в тому числі органів, наділених правом здійснювати НСРД.

На сучасному етапі розвитку теорії прав і свобод людини та пов'язана з ними нормотворча, правозастосовна та інша практика, припускає підвищену увагу, внесення чималих корективів, що диктується перш за все розривом з глибокими політичними та соціально-економічними перетвореннями, принциповим оновленням законодавства, нарешті, потребою приведення правогарантуючих функцій органів держави у відповідність з конституційними, а також міжнародними стандартами в галузі прав людини.

За своєю суттю природа НСРД така, що неминуче зачіпає права і свободи особистості, залучається до сфери її здійснення. У ряді випадків НСРД стосуються втручання у приватне спілкування людини, що своїми діями створює загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України. Все це вимагає наявності відповідної системи захисту, охорони і відновлення порушених прав і законних інтересів суб'єктів суспільних відносин, що виникають при здійсненні НСРД і подальшого вдосконалення самої діяльності.

Застосування в ході здійснення НСРД в сучасному суспільстві викликає неоднозначну реакцію. Деякі правозахисні організації та інші інституції громадянського суспільства обґрунтовують необхідність заборони або мінімізації повноважень оперативних підрозділів на проведення НСРД з метою недопущення порушень і обмежень прав і свобод людини і громадянина. З іншого боку, необхідність застосування НСРД доведена часом - завдання НСРД об'єктивно не можуть бути вирішені виключно відкритими НСРД.

У цій сфері суспільних відносин головним завданням як законодавця є розробка, впровадження в практику і бездоганне дотримання правових норм, що забезпечують, з одного боку, виконання функцій держави щодо забезпечення національної та громадської безпеки, захисту прав фізичних та юридичних осіб від протиправних посягань, а з іншого боку, що виключають

необґрунтоване порушення або обмеження конституційних прав і свобод людини.

Дослідники питань підготовки й проведення НСРД вказують на те, що спілкування є приватним, якщо під час його здійснення інформація передається, сприймається іншою особою та зберігається за таких фізичних і юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб [90]. Відсутність застереження з боку законодавця щодо можливої обізнаності будь-кого зі сторін спілкування про факт втручання в нього означає, що втручанням у приватне спілкування варто вважати кожний факт, який вказує на те, що будь-хто з учасників такого спілкування не знав про доступ сторонніх осіб під час спілкування до його змісту. Порушення прав такого учасника приватного спілкування полягає в тому, що він позбавлений можливості своєчасно відмовитись від спілкування та не брати в ньому участь з огляду на наявну або й уявну загрозу його інтересам [91, с.177].

Під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій необхідно не порушувати права людини на приватне спілкування. Які ж є гарантії цього?

Органи, що здійснюють НСРД, мають у своєму розпорядженні великий арсенал обмежень прав громадян в порівнянні з тими, які застосовуються в кримінальному процесі, адміністративному праві. Але, на відміну від останніх ці обмеження носять прихований від громадян характер. Незважаючи на це, в процесі НСРД існує механізм дотримання прав і законних інтересів особи при здійсненні НСРД.

Таким чином, дотримання прав і свобод людини виражається в тому, що діяльність державних органів і громадян заснована на безумовному дотриманні в першу чергу норм Конституції України.

Конституційно-правові гарантії під час втручання в приватне спілкування закріплені в таких нормах Конституції України:

– ст. 30, що захищає територіальну приватність (недоторканість житла);

– ст. 31, яка захищає комунікаційну приватність (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції);

– ст. 32, що захищає інформаційну приватність («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте й сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України»; «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди»).

Серед гарантій забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можна виділити міжнародно-правові гарантії.

Міжнародно-правові гарантії представлені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, її ст. 8 закріплює право кожного на повагу до свого приватного й сімейного життя, до свого житла та кореспонденції. Виняток становлять випадки, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [92].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права в ст. 17 встановлює, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте й сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції, незаконних посягань на його честь і репутацію [93].

Міжнародно-правові акти становлять важливий пласт для захисту приватного життя особи. Звернення до Європейського суду з прав людини, як організаційно-правова гарантія забезпечення прав особи дедалі частіше стає актуальним. Окреслена проблема знаходить своє відображення в рішеннях Європейського суду (наприклад, справа «Михалюк і Петров проти України» за скаргою на незаконний перегляд кореспонденції державними органами [92]).

Загальні норми забезпечення прав особи під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій являють собою систему заходів недопущення безпідставного обмеження прав і свобод особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, до цих норм Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України) відносить такі положення:

- нерозголошення відомостей про факти та методи проведення негласних слідчих дій (ч. 1 ст. 246);
- такі дії проводяться лише у випадках, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246);
- у рішенні про проведення слідчої дії обов'язково вказується строк її проведення (ч. 4 ст. 246);
- право на проведення негласних слідчих дій мають слідчий або уповноважені оперативні представники лише за дорученням слідчого (ч. 6 ст. 246);
- фіксування ходу й результатів негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за допомогою технічних засобів (ч. ч. 1, 2 ст. 252);
- особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження протягом 12 місяців із дня припинення таких дій, проте не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ст. 253).

Дотримання прав і свобод людини при проведенні НСРД як одна з форм реалізації права передбачає утримання суб'єктів НСРД від вчинення неправомірних дій, заборонених кримінальним законодавством. Дотримання правових норм є одним з видів правомірної поведінки осіб, які проводять НСРД.

Особливості дотримання прав і свобод полягають в наступному:

1) це пасивна форма поведінки суб'єктів - утримання від вчинення неправомірних дій;

2) це найбільш загальна універсальна форма реалізації права, що охоплює всіх без винятку індивідуальних і колективних суб'єктів;

3) вона стосується головним чином правових заборон; відбувається в більшості випадків природньо та ніяк не фіксується.

Дотримання прав і свобод при здійсненні НСРД забезпечується:

1) дотриманням суб'єктами НСРД недоторканності приватного життя, особистої і сімейної таємниці, недоторканності житла і таємниці кореспонденції;

2) недопущенням здійснення НСРД для досягнення цілей і рішення задач, не передбачених КПК України;

3) заборною на здійснення дій, прямо заборонених законом.

До гарантій забезпечення прав особи належить низка норм щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних заходів. Так, ця інформація не підлягає розголошенню, а виготовлення копії протоколів і їх додатків не допускається. Особистий контроль щодо захисту даних покладається на прокурора.

Гарантії забезпечення прав особи під час втручання в приватне спілкування зумовлені специфікою негласних слідчих (розшукових) дій і спрямовані на належне забезпечення приватності, як це можливо, під час здійснення аудіо-, відеоконтролю, арешту, огляду та виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Основними умовами здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, є такі: ухвала слідчого судді як єдиний можливий дозвіл на втручання в приватне спілкування; провадження щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину; встановлення імунітету від втручання в приватне спілкування захисників,

священнослужителів із підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим.

Здійснення втручання в приватне спілкування можливе лише тоді, коли є достатні підстави вважати, що розмова особи, інші звуки чи рухи, її кореспонденція можуть містити відомості, що мають значення для досудового розслідування, або наявна така інформація в електронних інформаційних системах чи транспортних телекомунікаційних мережах.

Положеннями ст. 259 КПК України передбачені вимоги щодо збереження інформації, отриманої в результаті втручання в приватне спілкування. Згідно з вимогами цієї статті кримінального процесуального закону, якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання в приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому, який здійснює досудове розслідування, забезпечити таке збереження. Вважаємо, що такий виклад вказаної законодавчої вимоги є недосконалим із таких причин:

1) доказами в кримінальному провадженні є не інформація, а фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, і такі докази мають чітко визначені процесуальні джерела. Інформація, отримана в результаті втручання в приватне спілкування, лише розкриває зміст і сутність таких фактичних даних, а міститься вона в протоколах негласних слідчих (розшукових) дій та додатках до них;

2) обов'язок збереження всіх отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планується використовувати в кримінальному провадженні, і не лише як доказів, покладається на прокурора вимогами ч. 4 ст. 252 КПК України, що встановлює загальні положення проведення та використання результатів кожної з негласних

слідчих (розшукових) дій, у тому числі тих, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування;

3) недоречно зберігати всю отриману під час втручання в приватне спілкування інформацію (до того ж на невизначений законодавцем час), якщо значна частина її не матиме жодного відношення до кримінального провадження, з приводу якого здійснюється досудове розслідування.

У ч. 5 ст. 258 КПК України встановлено пряму заборону втручання в приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим незалежно від приводів і мотивів такого втручання з боку будь-кого. Вважаємо, що мова в таких випадках повинна йти не просто про будь-яке приватне спілкування підозрюваного із захисником, а про спілкування із захисником із приводу обговорення питань захисту в кримінальному провадженні; про спілкування не з будь-яким священнослужителем, а із священнослужителем, який має право відправляти церковну службу та якому церковною владою надано право спілкуватися з мирянами з питань віри, церковної сповіді, духовного життя. До того ж сам підозрюваний, у чиє приватне спілкування заборонено втручатись, повинен знати, що він спілкується із захисником, який захищає його інтереси в цьому кримінальному провадженні та чия участь у досудовому розслідуванні має офіційне підтвердження; належати до певної віри чи поділяти певне віросповідання, представником якого є певний священнослужитель. Водночас церковний сан, повноваження священнослужителя не потребують будь-яких офіційних підтверджень, проте вони повинні бути встановлені слідчим, прокурором у спосіб, що відповідає конкретній ситуації досудового розслідування. Однак положення ст. 258 КПК України не можуть розповсюджуватись на служників релігійних сект, представників релігійних або псевдорелігійних течій, які офіційно заборонені в Україні. Усе це, на нашу думку, має бути передбачене в ч. 6 ст. 258 КПК України. Нашу позицію підтверджують статистика скоєних злочинів служниками релігійних сект,

священнослужителями різних конфесій, результати опитування оперативних співробітників, слідчих із цього питання.

Використання у доказуванні відомостей, отриманих за результатами НСРД, пов'язані з втручанням у приватне спілкування, зобов'язує застосувати до даного процесу всі ті кримінальні процесуальні гарантії, які передбачені законодавством для забезпечення належності, допустимості, достатності та достовірності будь-якої доказової інформації. Вказане підтверджується й відповідним положенням КПК, згідно з яким протоколи проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК). А отже, актуальним питанням є дослідження судом і сторонами документів, що складають правову підставу проведення НСРД, як гарантія використання в доказуванні отриманих відомостей.

Так, відповідно до вимог ч. 1 ст. 94 КПК суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. При цьому, відповідно до ст. 62 Конституції України, ч. 3 ст. 17 КПК обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. У свою чергу, ч. 1 ст. 370 КПК саме на суд покладає відповідальність за винесення законного, обґрунтованого і мотивованого рішення. За таких умов виправданим видається підхід окремих суддів, який полягає у можливості суду перевірити й оцінити докази за власною ініціативою, незалежно від надходження відповідних клопотань сторін, з метою забезпечення законності та обґрунтованості рішення.

Позиція про активну позицію суду саме в питанні перевірки і оцінки доказів відображена й в практиці вищих судових інстанцій. Зокрема, як зазначено в одному з рішень ВССУ, «судове рішення у кримінальному провадженні, яке є актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією прав і свобод людини, правопорядку та здійснення проголошеного Конституцією принципу верховенства права, у будь-якому разі повинно відповідати передбаченим ч. 3 ст. 370 КПК України вимогам обґрунтованості. Враховуючи викладене, відсутність клопотань сторін про повторне дослідження доказів не позбавляє апеляційний суд права вчинити такі дії з власної ініціативи» [94]. Аналогічного висновку доходять і окремі науковці, зазначаючи, що «якщо говорити про процесуальні дії суду, які спрямовані на збирання доказів, що підтверджують чи спростовують доказ, який перевіряється, то вони не утворюють зміст такого елементу доказування як збирання доказів, а є способом перевірки доказів» [95, с. 13]. Особливе значення, на наш погляд, даний висновок має саме в контексті питання про можливість суду за власною ініціативою витребувати документи, що складають правову підставу проведення НСРД (зважаючи на те, що такі документи є доказами, які підтверджують допустимість інших доказів), або без відповідних клопотань від сторони захисту самостійно надати оцінку факту відсутності таких документів у матеріалах провадження.

Таким чином, до числа гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина при провадженні НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування відносяться:

- 1) перелік конституційних прав, забезпечити дотримання яких необхідно при проведенні НСРД: недоторканність приватного життя, особиста і сімейна таємниця, недоторканність житла і таємниця кореспонденції;

- 2) забезпечення суб'єктами НСРД дотримання прав і свобод людини і громадянина під час здійснення слідчих дій та ОРД;

3) наявність підстав юридичних та фактичних підстав для проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування є гарантією дотримання законності в їх проведенні та подальшого використання результатів проведених негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні.

Висновки до розділу 3

На підставі проведеного дослідження процесуальних способів контролю і нагляду за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, можна дійти висновку, що судовий контроль НСРД - це здійснювана процедура перевірки судом відповідності із кримінально-процесуальним законодавством прийнятих рішень і (або), дій посадових осіб, що проводять НСРД з метою розв'язання процесуально-правових питань їх законності і обґрунтованості, основне призначення якої - створити умови для здійснення належного правосуддя, а також захистити права і законні інтереси людини і громадянина.

Прокурорський нагляд і судовий контроль не підміняють собою і не дублюють один одного. В умовах альтернативи, судовий контроль виступає додатковою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян. В окремих випадках при здійсненні судового контролю прокурорський нагляд доповнює його в рішенні матеріально-правових питань.

Поняття «гарантії прав і свобод людини і громадянина в НСРД» характеризує діяльність органів законодавчої влади, органів, наділених правом здійснювати НСРД, органів контролю та нагляду, спрямовану на створення системи забезпечення щодо захисту, охорони та відновлення порушених прав особистості в умовах застосування спеціальних сил і засобів для вирішення завдань боротьби зі злочинністю, отримання інформації про події або дії, що створюють загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України.

Рівень гарантування прав і свобод людини і громадянина під час здійснення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування обумовлюється конституційним визнанням людини, його прав і свобод як найвищої цінності, пріоритетом відповідних міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини.

Обґрунтована необхідність створення цілісної організаційно оформленої системи заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина під час здійснення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, в основу якої покладені фактори, що визначають підхід до конструювання даної системи, виділені: які мають загальне значення (політичний, економічний), які надають більш конкретний безпосередній вплив (ідеологічний, соціально-психологічний, моральний, організаційно-управлінський, в тому числі правовий).

ВИСНОВКИ

Відповідно до завданої мети кваліфікаційної роботи, яка полягає в поглибленні наукових знань і комплексному дослідженні процесуального порядку проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, автор дійшов наступних висновків:

1. Встановлено, що під негласними слідчими діями слід розуміти групу процесуальних дій, основними ознаками яких є: можливість отримання в результаті їх провадження доказів, вказівка в кримінально-процесуальному законі підстав і процесуального порядку їх провадження, проведення їх тільки уповноваженими особами.

Негласні слідчі дії слід класифікувати за такими підставами, як джерело і характер доказової інформації: слідчі дії, при провадженні яких можливе отримання лише нонвербальної інформації (аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем); негласні слідчі дії, при провадженні яких можливе отримання тільки вербальної інформації (контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка); слідчі дії, при провадженні яких може бути отримана як вербальна, так і нонвербальна інформація (спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину).

2. Аналіз правового регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування дозволив встановити, що НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, є, по суті, їх секретний і конфіденційний характер, тобто неможливість розголошення інформації про них. Прийнятий у 2012 КПК України заклав окремі положення щодо НСРД, виокремивши його в окремий інституту, як дії, які пов'язані з втручанням у приватне спілкування, що в свою чергу дозволило розширити взаємозв'язок процесуальних та оперативно-розшукових методів отримання доказової інформації про злочин, а також

дозволило усунути низку перешкод використання їхніх результатів у доказуванні. З прийняття м нового КПК України визначилися межі втручання правоохоронних органів у приватне спілкування, що в свою чергу сприяє підвищенню ефективності вирішення завдань кримінального провадження.

3. Встановлено, що у пошуках шляхів створення найбільш оптимальної технології розкриття злочинів і боротьби зі злочинністю вчені приділяти достатню увагу досвіду зарубіжних країн і розробці нових технологій. У цьому аспекті слід звернути увагу на деякі позитивні моменти правових форм, передбачених КПК ФРН. Так, згідно з § 100i. (Заходи, що стосуються мобільних телефонів) Кримінально-процесуального кодексу Німеччини за допомогою технічних засобів може встановлюватися телефонний номер пристрою і карти, а також для затримання або арешту злочинця на підставі ордера на арешт - місце розташування мобільного пристрою. Ці нові засоби отримання доказової інформації тепер впроваджуються в кримінально-процесуальне законодавство України.

Доведено, що в даний час в деяких зарубіжних країнах (Грузія, Молдова, Естонія та ін.) активно просувається ідея інтеграції оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності. Відзначається перспективність напрямку по врегулюванню даної діяльності в контексті нових правових тенденцій, що проявляються в одночасній доктринальній зміні оперативно-розшукового та кримінально-процесуального законодавства, створення приватної теорії негласного розкриття і розслідування злочинів, необхідності розробки і прийняття нового оперативно-розшукового закону і внесення відповідних змін до КПК.

4. Загальновідомим є той факт, що для проведення будь-якої процесуальної дії необхідна наявність відповідних підстав. Щодо законодавчої регламентації фактичних і правових підстав здійснення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, слід відзначити, що оскільки мова йде про засоби отримання інформації про злочин, застосування

яких пов'язане з втручанням в приватне життя особи, яке потрапило в сферу кримінального судочинства, то підстави їх проведення повинні бути чітко визначені кримінальним процесуальним законодавством і не повинні мати ніяких обмежень доступу до них.

Встановлено, що рішення про проведення НСРД, відповідно до КПК України, може приймати слідчий, прокурор, а також, у передбачених законом випадках, слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий суддя приймає рішення про необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі розгляду клопотання, внесеного слідчим, прокурором, таким чином забезпечуючи контроль за законністю їх провадження суб'єктами досудового розслідування. Відповідно ст. 36 КПК України, до процесуальних повноважень прокурора входить здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням та забезпечення нагляду за законністю його провадження. Тому ч. 3 ст. 246 КПК України встановлено, що слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Відповідно, прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

5. Доведено, що ефективно та своєчасне проведення НСРД може бути забезпечене шляхом встановлення слідчим або прокурором обставин кримінального правопорушення, які в інший спосіб встановити неможливо, оскільки відповідні особи, не підозрюючи, що є об'єктами спостереження, поводять себе природно, що дає змогу підтвердити факт їх злочинної діяльності. Однак, не зважаючи на те, КПК України 2012 року вже тривалий час залишаються неврегульованими ряд питань, пов'язаних з проведенням НСРД, які викликають неоднозначну судову практику та породжують чималу дискусію як з боку науковців, так і практиків. Серед таких питань слід відмітити і застосування положень ст. 273 КПК України під час досудового розслідування кримінальних проваджень. Відповідно до зазначеної статті

КПК України за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. Однак, положення даної норми не дають чіткого визначення порядку виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій, оформлення відповідного протоколу і взагалі не визначають процесуального порядку виготовлення та використання ідентифікованих (помічених) засобів, не кажучи вже про використання технічних засобів, що на практиці породжує неоднозначне тлумачення зазначеної норми і прийняття судами в таких випадках необґрунтованих рішень.

6. Встановлено, що реалізація процесуальних способів контролю і нагляду за законністю проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування - це необхідний засіб забезпечення (процесуальна гарантія) прав і законних інтересів особистості, створення органів, що здійснюють НСРД, умів для належно вирішення ними НСРД завдання і досягнення НСРД цілей.

Аналіз законодавства дозволив дійти висновку, що нагляд за проведенням НСРД слід розглядати як систематичне спостереження уповноваженими державними органами, що не здійснюють ОРД, за роботою вказаних підрозділів та їх посадових осіб з метою забезпечення законності. Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою управління, яка відповідає систематичній перевірці відповідності функціонування, організації роботи оперативних підрозділів законам та підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятим управлінським рішенням, принципам раціональності, доцільності, вимогам виконавської дисципліни. Таким чином нагляд за діяльністю оперативних підрозділів має здійснюватися прокуратурою, а контроль – відомствами, підрозділи яких уповноважені на проведення ОРД.

Встановлено, що сутність прокурорського нагляду за здійсненням НСРД полягає в тому, щоб дати оцінку законності конкретної НСРД з погляду правової обґрунтованості її здійснення.

7. Встановлено, в законодавстві України передбачено комплекс положень, що гарантують дотримання конституційних прав людини і громадянина при проведенні НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, які включає в себе: 1) сукупність прав, обов'язків і заходів відповідальності суб'єктів, що здійснюють НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування; 2) права і обов'язки суб'єктів, які здійснюють контроль і нагляд за НСРД; 3) права осіб, щодо яких проводяться НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, в тому числі здійснювані на підставі дозволу слідчого судді.

Доведено, що гарантії, що стосуються захисту прав і свобод людини і громадянина при проведенні НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, які здійснюються на підставі дозволу слідчого судді, умовно можна розділити на загальні і спеціальні. Загальні гарантії - це такі положення законодавства, які відносяться до всіх НСРД в цілому. Спеціальні гарантії - положення законодавства, які регулюють підстави, порядок підготовки та проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, що здійснюються на підставі дозволу слідчого судді, а також наступні правовідносини сторін (орган або посадова особа), який проводив НСРД, суб'єкти контролю і нагляду за НСРД, особи, щодо яких проводилися НСРД, здійснювані на підставі дозволу слідчого судді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.
3. Кримінально-процесуальне право України: підручник / Ю.М. Грошевий, В.М. Хотенець, О.Г. Шило, О.В. Капліна та ін. / за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Харків: Право, 2000, 455 с.
4. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. Харків: Право, 2010. 608 с.
5. Про державну таємницю: Закон України від 21.11.1994 р. № 3855-ХІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
6. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, міністра Внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, міністром Фінансів України, міністром юстиції України 16.11.2012 року №114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.
7. Благута Р.І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 147-152.
8. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 21-24.

9. Павловський В.В. Загальні положення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 246 с.
10. Іваненко І. Негласні слідчі (розшукові) дії: окремі аспекти правозастосування. Слово національної школи суддів України. 2013. № 3 (4). С. 64-70.
11. Шерудило В.О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 264 с.
12. Шило А.В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 229 с.
13. Колесник В.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: наук.-практ. посіб. Київ: Прецедент, 2014. 135 с.
14. Козаченко О.І. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій (лекція 3). Негласні слідчі розшукові дії: курс лекцій; за заг. ред. Д.Й. Никифорчука. Київ: НАВС, 2012. С. 24-32.
15. Багрій М.В., Луцик В.В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: монографія. Львів, 2014. 307 с.
16. Багрій М.В., Луцик В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.
17. Тагієв С.Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 440 с.
18. Конституція України: Закон України від 28.07.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
19. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

20. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. Урядовий кур'єр. 2010. 17.11.2010 № 215.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

22. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

23. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: в 2 т. Т. 1. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

24. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 року № 144/1042/516/1199/936/1687/51.

25. Тертышник В.М. Непосредственное наблюдение: модель нового следственного действия // Именем Закона. Киев, 1993. № 8, а впоследствии было развито в трудах: Тертышник В.М. Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений. Харьков: Университет внутренних дел, 1994. С. 39-42; Тертышник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. Київ: А. С. К., 2003. С. 617-623.

26. Тертышник В. Непосредственное обнаружение и техническое документирование преступного деяния (концептуальная модель процессуального института и нового следственного действия). Право и политика. 2004. № 5. С. 113-118.

27. Зинченко И.А., Попова И.А. Интеграция розыскных начал в уголовное судопроизводство // Библиотека криминалиста. Научный журнал. 2013. № 4 (9). С. 19-29.

28. Зинченко И.А., Попова И.А. Проблемы интеграции розыскных начал в досудебное производство // Уголовный процесс современной России. В 2 т. Т. 2. Досудебное и судебное производство. Проблемные лекции: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / под ред. В.Т.Томина, И.А. Зинченко. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2017. С. 101-118.

29. Попов А.П., Попова И.А. Интеграция розыскных начал в уголовное производство государств на постсоветском пространстве // Пробелы в российском законодательстве. 2019. № 1. С. 162-165.

30. Попов А.П., Попова И.А., Зинченко И.А. Проблемы современного доказательственного права: монография. Пятигорск, 2019. С. 159-177. URL: <http://www.iuaj.net/node/2611>.

31. Россинский С.Б. Уголовный процесс России: курс лекций. 2-е изд., исправл. и доп. Москва: Эксмо, 2008. 576 с.

32. Стельмах В.Ю. Тактико-специальные следственные действия в российском уголовном процессе. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2015. № 1 (65). С. 54-60.

33. Шейфер С.А. Проблемы пополнения познавательного арсенала следователя. Государство и право. 2013. № 6. С. 45-51.

34. Головкин Л.В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головкин. – Москва: СПАРК, 1995. С. 20.

35. Логвинова Т.Е. Французский уголовно-процессуальный кодекс 1808 г. как основа становления процессуального законодательства в Западной Европе. Современное состояние российского законодательства: тезисы докладов междунаrod. науч.-практ. конф., г. Пермь (Пермский университет, 23 октября 2009 г.). Пермь, 2009. С. 29-31.

36. Попелюшко В.О. Система органів розслідування та їх повноваження за КПК Франції 1808 р. Часопис Національного університету

«Острозька академія». Серія Право. 2010. № 2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10pvokfr.pdf>.

37. Chapitre I: De la police judiciaire. Code de procedure penale (Loi du 31 décembre 1957 et Ordonnance du 23 décembre 1958). URL: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/code_de_procedure_penale.htm.

38. Austria Strafprozeßordnung (StPO). URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=230366.

39. Code de procedure penale (Loi du 31 décembre 1957 et Ordonnance du 23 décembre 1958). URL: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/code_de_procedure_penale.htm.

40. Strafprozeßordnung In der Fassung der Bekanntmachung vom 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, ber. 1319), zuletzt geändert durch Gesetz vom 10.10.2013 (BGBl. I S. 3799) m.W.v. 01.01.2014. URL: <http://dejure.org/gesetze/StPO>.

41. COD DE PROCEDURĂ PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc &id=326970>.

42. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971>.

43. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ. URL: http://www.juristlib.ru/book_4457.html.

44. Путеводитель по новому уголовно-процессуальному кодексу Грузии / [сост.З. Меишвили]. Сезан, 2010. С. 48 (89 с.). URL: http://tcc.gov.ge/uploads/kanonebi/axali_sisxlis_samartlis_saproceso_kodeqsi.pdf.

45. Codice di Procedura Penale (Testo coordinato ed aggiornato del D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447). URL: <http://www.altalex.com/?idnot=2011>.

46. Чернявский С.С. Опыт Грузии по реализации нового уголовного процессуального законодательства в деятельности органов внутренних дел / С.С. Чернявский, А.Ю. Татаров. Вестн. Нац. академии внутр. дел. 2013. № 2. С. 390-400.

47. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971>.
48. Закон Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» от 09.07.1999 г. URL://www.pravo.by/.
49. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 22.11.2001 г. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?searchres=&bras=cd00000&a3=102000473&a3type=1&a3value=%CA%EE%E4%E5%EA%F1&a6=&a6type=1&a6value=&a15=&a15type=1&a15value=&a7type=1&a7from=&a7to=&a7date=&a8=&a8type=2&a1=%F3%E3%EE%EB%EE%E2%ED%EE%EF%F0%EE%F6%E5%F1%F1%F3%E0%EB%FC%ED%FB%E9&a0=&a16=&a16type=1&a16value=&a17=&a17type=1&a17value=&a4=&a4type=1&a4value=&textpres=&sort=7&x=75&y=9>.
50. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975.
51. Дорохов В.Я. Общее понятие доказательства в советском уголовном процессе. Москва: РИО ВШ КГБ СССР, 1981. 420 с.
52. Єськов С.В. Підстави для втручання у приватне спілкування. *Науковий вісник Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 1. С. 72-77.
53. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. Москва: Юрлитинформ, 2001. 208 с.
54. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
55. Сергєєва Д.Б. Проблемні питання постановлення ухвали про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* 2014. № 1. С. 177-186.
56. Сергєєва Д.Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 56-65.

57. Нескоромний Д.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: юридичні та фактичні підстави їх проведення. Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 2. С. 303-312.

58. Терещук С.С. Система негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальні підстави їх проведення. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 81-92.

59. Коваль А.А. Гарантії захисту конституційного права людини на приватність при проведенні окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Олівійський форум 2014: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 4-7 червня 2014 р.). Миколаїв, 2014. С. 63-65.

60. Негласні слідчі (розшукові) дії: юридичні та фактичні підстави їх провадження. URL:
https://vuzlit.ru/1373226/neglasni_slidchi_rozshukovi_diyi_yuridichni_ta_faktichni_pidstavi_yih_provadzhennya.

61. Никифорчук Д.Й., Ніколаюк С.І., Поливода В.В. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій. Київ: НАВС, 2012. 176 с.

62. Мирошничекно М.Ю. Негласні слідчі (розшукові) дії: підстави проведення. *Проблеми правоохоронної діяльності*. № 2 (23), 2019. С. 117-121.

63. Колесник В.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: [наук.-практ. посібник]. Київ: Прецедент, 2014. 135 с.

64. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... докт. юрид. наук URL:
http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Glinskaya/d_Glinskaya.pdf.

65. Соколов О.В. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії: окремі питання правового регулювання та правозастосування. *Судова та слідча практика в Україні*. Випуск 4. 2017. С.48-55.

66. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. No 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

67. Полюхович О.І. Проблемні питання судового розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.41/part_2/43.pdf.

68. Полюхович О.І. Проблемні питання судового розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Вип. 1. Т. 2. 2016. С. 172-176.

69. Тагієв С.Р. Процесуальні дії слідчого судді при наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Слово національної школи суддів України. 2013. № 4 (5). С. 145-155.

70. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис*. 2013. №1 С. 270-276.

71. Аркуша Л.І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 141-144.

72. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С.21-24.

73. Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні: збірник рішень / Укладачі О. В. Авраменко, А. Я. Хитра, Р. М. Шехавцов. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 358 с.

74. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного та інші. Київ: «Центр учбової літератури» 2013. 544 с.
75. Макаров М.А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. Київ, КНТ, 2016. 403 с.
76. Богатирьова О. Особливості провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій / О. Богатирьова, С. Тагієв. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 17-24.
77. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 15-23.
78. Сергєєва Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення. Право і громадянське суспільство. 2014. № 1(6). С. 97-106. URL: <http://lcslaw.knu.ua/2014-1.pdf>.
79. Сало О.М. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/27148/%D1>.
80. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій. Слово національної школи суддів України. № 1 (2). 2013. С. 15-20.
81. Яблоков В.А. Реализация судебной власти на досудебных стадиях уголовного процесса России: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Самара, 2001. 206 с.
82. Кутоманов Д.Є. Забезпечення конституційних прав особи в досудовому провадженні по кримінальних справах: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2009. 216 с.
83. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Харків, 2005. 191 с.
84. Гловюк І. Об'єкт і предмет судової діяльності у досудовому провадженні. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 7. С. 127-130.

85. Багрій М.В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина І. Том 3. 2015. С. 86-89.

86. Сиза Н.П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>.

87. Макаров М.А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 40 с.

88. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Харків, 2005. 191 с.

89. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: Наказ Генеральної прокуратури України від 3 груд. 2012 р. № 4/1гн /. URL: <http://www.gp.gov.ua/>.

90. Eur. Court H.R. Petra v. Romania, Judgement of 23 September 1998. URL: http://menschenrechte.ac.at/orig/98_5/Petra.pdf.

91. Гарантії забезпечення прав людини на приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Guarantees of the provision of human rights to private communication. С. 177-181.

92. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

93. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

94. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 листопада 2015 р., справа № 5-2150км15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53899878>.

95. Шевчук М.І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2015. 21 с.